

Česká zemědělská univerzita v Praze
Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů
Katedra zahradní a krajinné architektury

VNÍMÁNÍ KRAJINY
JAKO NÁRODNÍHO BOHATSTVÍ
Z POHLEDU VYTIPOVANÝCH
CÍLOVÝCH SKUPIN V OKRESE CHOMUTOV

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Lea Jozífková

Vedoucí práce: Ing. Dana Prokopová, Ph.D.

2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Vnímání krajiny jako národního bohatství z pohledu vytipovaných cílových skupin v okrese Chomutov vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v příložené bibliografii.

V Kadani, dne 9. 4. 2012

Podpis:

Děkuji Ing. Daně Prokopové, Ph.D., za veškeré připomínky udělené z pozice vedoucí diplomové práce. Velice si cením zájmu, který o mnou navržené a zpracované téma projevila.

Poděkování náleží také mým nejbližším za trpělivost, podporu a vytváření zázemí v průběhu celého studia, především pak během psaní diplomové práce.

Souhrn

Krajina je základní složkou prostředí, v němž se odehrávají lidské životy. Člověk odedávna přetváří krajinu a krajina současně formuje jeho. Svým způsobem tak odráží minulost, soustředí v sobě přírodní a kulturní dědictví. Jako taková představuje bohatství národa, jehož historie se na daném území formovala, a odkaz budoucím generacím, který je třeba udržovat a pečovat o něj.

Cílem diplomové práce je prozkoumat otázku vnímání krajiny jako národního bohatství jak teoreticky, formou literární rešerše, tak prakticky, prostřednictvím průzkumu veřejného mínění. V literární rešerši se práce věnuje krajině coby životnímu prostoru člověka, odpovědnosti za stav a vzhled krajiny a specifickým krajině výrazně ovlivněné a pozměněné lidskou činností. Taková krajina je typická pro zvolené zájmové území. Do okresu Chomutov v severozápadních Čechách zasahuje severočeská hnědouhelná pánev, což předurčilo jeho využití jako lokality, ve které se soustředil těžební a energetický průmysl. Základní údaje o zájmovém území jsou rovněž součástí literární rešerše.

V rámci práce byl realizován kvalitativní průzkum. Prostřednictvím individuálních hloubkových rozhovorů byly zjišťovány názory dvou vybraných cílových skupin – rodičů dětí do 15 let, trvale žijících v okrese Chomutov, a soukromě hospodařících zemědělců, kteří v okrese Chomutov podnikají. Výzkumný rozhovor se týkal vnímání krajiny v Ústeckém kraji a v okrese Chomutov, představ o odpovědném chování vůči krajině, vytipování činitelů, které mají vliv na utváření vztahu ke krajině, a způsobů, jakým mohou rodiče u svých potomků tento vztah pěstovat a zemědělci osvětově působit na veřejnost, primárně na děti.

Stanovené hypotézy předpokládaly a) názorovou skepsi a neochotu uvažovat pozitivně o prostředí, které člověka obklopuje, v důsledku života v oblasti s antropogenně silně narušenou krajinou a b) nárůst tendence přisuzovat odpovědnost za stav a vzhled krajiny nikoli jednotlivci, každému z nás, ale politikům a státní moci, vyvolaný přetrvávající nespokojeností s prací politiků a představitelů výkonné moci v České republice. První hypotéza byla vyvrácena. Dotazované osoby prokázaly zájem pohlížet na místo, kde žijí, pozitivně. Druhá hypotéza byla potvrzena. Osobní odpovědnost je hodnocena vysoko, ale přesvědčení, že ohledně krajiny schází politická vize, legislativní a jiná opatření a jejich prosazování na celorepublikové i lokální úrovni, její reálnou uplatnitelnost snižuje.

Klíčová slova: vnímání krajiny, antropogenní zátěž, odpovědnost, zemědělec, rodiče

Summary

Landscape is an essential component of human lives. Man has always been reshaping the landscape around him and consequently was molded himself by the landscape so we may say that landscape reflects the past. It contains natural and cultural heritage representing the wealth of a nation whose history is shaped in a given area; its value for future generations designate landscape a subject requiring maintenance and proper care.

The purpose of the thesis is to analyze the perception of landscape as a national heritage both on theoretical and practical level through literature review and a public opinion survey. The literature review concentrates on the landscape as a space of human living, including responsibility for its state and quality. It points out specifics of the landscape dramatically affected and altered by human activities such as the selected area of interest. The Chomutov County in the Northwest of Czech Republic is intersected by the North Bohemian brown coal basin which designates it as a site where mining and energy industries concentrate. Basic data on the area of interest are also part of the review.

A qualitative research was carried out. Opinions of two selected target groups – parents of children under 15, permanently living in Chomutov County, and private farmers, doing their business on properties in Chomutov County – were collected through in-depth interviews. The interview focused on Ústí Region and Chomutov County landscape perception, the concept of responsible behavior towards the landscape, identification of factors which affect building of the relationship to the landscape and the ways parents can initiate their children's interest in the landscape. Also the ways farmers can educate the public, primarily children, were explored.

There were two hypotheses presented. The first one stated an expectation of skepticism and reluctance to think positively about the environment and landscape that would be present in the interview statements, as a result of life in an area with strong anthropogenic disturbance of the landscape. The second hypothesis expected that due to the general persistent dissatisfaction with the quality of political power in the Czech Republic, there would be a tendency to attribute responsibility for the condition and appearance of the landscape to the politicians and state power rather than to the individuals. The first hypothesis was refuted. The interviewed persons have shown interest in looking at the place where they live positively. The second hypothesis was accepted. Personal responsibility is rated high, but the absence of a higher vision, legislation and its enforcement decrease the possibility to apply it.

Keywords: landscape perception, anthropogenic impact, responsibility, farmer, parents

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Cíl práce.....	2
3	Literární rešerše.....	3
3.1	Člověk a krajina.....	3
3.1.1	Definice krajiny.....	3
3.1.2	Vnímání krajiny.....	4
3.1.3	Krajina jako životní prostor	6
3.1.4	Krajina jako národní bohatství	7
3.1.5	Krajina jako prostor pro odpovědnost	10
3.2	Charakteristika zájmového území	13
3.2.1	Základní informace.....	13
3.2.2	Přírodní podmínky.....	14
3.2.3	Demografická a sídelní charakteristika.....	16
3.2.4	Antropogenní zátěž.....	17
3.3	Krajina v zájmové oblasti	19
3.3.1	Hodnoty území	19
3.3.2	Územní problémy a limity	22
3.3.3	Perspektiva území.....	23
4	Materiál a metody	27
4.1	Materiál a metody literární rešerše	27
4.2	Materiál a metody sociologického šetření	27
4.2.1	Data z kvantitativního šetření.....	27
4.2.2	Individuální hloubkové rozhovory	28
5	Výsledky.....	31
5.1	Názor populace Ústeckého kraje na vybrané otázky týkající se krajiny	31
5.1.1	Krajina jako národní bohatství	31
5.1.2	Proč je krajina národním bohatstvím.....	33
5.1.3	Proč krajina není národním bohatstvím	34
5.1.4	Odpovědnost za vzhled krajiny	35
5.2	Analýza hloubkových rozhovorů se zástupci cílových skupin z okresu Chomutov ..	36
5.2.1	Sociodemografická charakteristika respondentů.....	36
5.2.2	Krajina – bohatství.....	38

5.2.3	Krajina – odpovědnost	43
5.2.4	Krajina – výchova a aktivity	48
6	Diskuse	55
7	Závěr.....	62
8	Seznam literatury	63
9	Seznam tabulek, obrázků a příloh	69
10	Přílohy	71
	Příloha č. 1 Parametry kvantitativního průzkumu	
	Příloha č. 2 Parametry kvalitativního průzkumu	
	Příloha č. 3 Dotazník	
	Příloha č. 4 Lístek A pro respondenta	
	Příloha č. 5 Lístek B pro respondenta	
	Příloha č. 6 Lístek C pro respondenta	
	Příloha č. 7 Lístek D pro respondenta	
	Příloha č. 8 Ortofoto snímek okresu Chomutov	

1 Úvod

Krajina je průsečíkem sociálního, kulturního a přírodního dědictví, patrného prakticky na všech místech našeho státu. Nejen v našich podmínkách, ale v celosvětovém kontextu hovoříme o krajině jako o památce s vysokou přírodní a kulturně historickou hodnotou. Krása a hodnota krajiny, její identita a charakter mohou současně reprezentovat odkaz minulosti i příslib budoucnosti.

Žijeme v době, kdy člověk ztrácí původní autentický pocit hluboké sounáležitosti s přírodou, krajinou i vlastním lidským společenstvím. Pocit této obecné a celosvětově vnímané ztráty vede společnost ke snaze definovat mizející hodnoty a stanovit způsob jejich ochrany. K těmto hodnotám řadíme i rázovitost krajiny, ve které žijeme. Problematika ochrany kulturní krajiny se stává fenoménem, symbolem a objektem národního dědictví, výrazem domova, důležitým znakem lidské komunity a jí osídleného lidského prostoru.

Poučená péče o krajinu je komplexní, celostní disciplinou lidského vědění a umění. Nemůže být zajišťována pouze institucionálně, ale vyžaduje porozumění a minimálně myšlenkovou spoluúčasť každého jejího uživatele. Kladně vnímaná hodnota krajiny zvyšuje šanci na zajištění dobrého stavu přírody a krajiny – jedné z podmínek trvalé udržitelnosti života na Zemi.

Vývoj a péče o krajinu v antropogenně silně pozměněném prostředí má svá specifika. To, co je všeobecně obyvateli dané lokality považováno za negativní, může být z jiného úhlu pohledu chápáno jako atraktivní. Zvláště zřetelné je to v případě rekultivované krajiny, uměle vytvářené člověkem, který do ní vrací život a nabízí nové možnosti jejího využívání. Specifickými podmínkami jsou podmíněny i názory, postoje a chování obyvatel, formované životem v dané lokalitě. Modelovým územím, pro které byly zjišťovány, byl zvolen okres Chomutov.

2 Cíl práce

Cílem práce je podrobit otázku vnímání krajiny jako národního bohatství jak teoretickému prozkoumání formou literární rešerše, tak praktickému zmapování názorů vytipovaných cílových skupin okresu Chomutov na danou problematiku.

V rámci cíle práce byly stanoveny dvě hypotézy.

H_A (1): Život v oblasti s antropogenně silně narušenou krajinou se promítne do názorové skepse a neochoty uvažovat pozitivně o prostředí, které člověka obklopuje.

H_A (2): Přetrvávající nespokojenost s politickou situací v České republice povede k nárůstu tendence přisuzovat odpovědnost za stav a vzhled krajiny nikoli jednotlivci, tj. každému z nás, ale politikům a státní moci.

3 Literární rešerše

3.1 Člověk a krajina

3.1.1 Definice krajiny

Pojem krajina, termín všeobecně srozumitelný, se laikovi může jevit příliš abstraktním, míní Trnka (2007). Jako krajinu lze označit část území, přehlednutelnou z vyvýšeného místa a ohraničenou horizontem, opticky vymezený celek, který za horizontem plynule pokračuje (Löw a Michal, 2003). Evropská úmluva o krajině, jež si klade za cíl zajišťovat ochranu jednotlivých typů evropské krajiny, ji definuje jako „*území vnímané lidmi, jehož charakter je výsledkem činnosti a vzájemných vztahů přírodních a/nebo lidských faktorů*“ (European Landscape Convention, 2000).

Zákon č. 114/1992 Sb., O ochraně přírody a krajiny, definuje krajinu jako „*část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořenou souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*“. Jelikož definice slouží především pro využití v rovině legislativní a správní, je její pojetí komplexnější a není tak věcně dokonalé, jako je tomu u výkladů vědeckých, uvádí Trnka (2007).

Krajina je tedy objektivní realitou, se kterou se člověk denně setkává, ve které prožívá a realizuje v ní své činnosti. Vnímá ji a vyhodnocuje prostřednictvím svých smyslů a jeho interpretace krajiny tak závisí do značné míry na momentálním vnitřním rozpoložení a motivaci (Trnka, 2007).

Krajina a příroda tvoří součást národního bohatství. Na stavu krajiny tak přímo či nepřímo závisí naše ekonomická a v mnoha ohledech i kulturní úroveň. Udržení nebo zvýšení biologické rozmanitosti, příznivé uspořádání vodních poměrů, zachování přirozené úrodnosti půd a uspořádání funkčního využití území, které zajišťuje ochranu přírodních i kulturních hodnot, proto patří mezi hodnoty strategického významu pro lidskou společnost (Státní program ochrany přírody a krajiny ČR, 1998).

Materiálně energetickou podstatu každé krajiny tvoří přírodní složky, zformované přírodními krajinotvornými procesy – tzv. přírodní krajina. Přírodní krajinu začal člověk přetvářet na krajinu kulturní, v níž koexistují a vzájemně se ovlivňují složky přírodní a umělé. Krajina, která by nebyla přímo či nepřímo ovlivněna činností člověka, na Zemi již prakticky neexistuje (Trnka, 2007).

3.1.2 Vnímání krajiny

„Česká republika je pravděpodobně jedinou zemí na světě, která do své státní hymny vložila hluboce procítěná slova o krajině: *zemský ráj to na pohled. Interpretuji tato slova jako výraz vědomého nadšení a obdivu občanů této země k české krajině, která tvoří životní prostor tohoto národa. Národa, který před půldruhým tisíciletím vstoupil do tohoto geografického prostoru, úspěšně jej po staletí bránil jako svou zemi a budoval v něm svůj domov,*“ uvádí Fanta (2001) ve svém příspěvku na konferenci *Tvář naší země – krajina domova*. Druhým dechem se však ptá, zda současný stav české krajiny v podobě zemského ráje stále vnímáme.

Krajina tak, jak se o ní hovoří, píše, jak je zmiňována, je ve všech ohledech svázána s přítomností člověka – uživatele, obyvatele, hodnotitele. Je to patrné již z výše uvedeného, poněkud obecnější definice, na které se shodli účastníci ministerské konference ve Florencii v roce 2000, a která začíná slovy: *„Krajina je částí území vnímanou lidmi...“* (European Landscape Convention, 2000).

Krajina je široce užívaným pojmem s mnoha významy, uvádí se ve Zprávě o stavu přírody a krajiny České republiky z roku 2009, v zásadě jde ale o označení území, části prostoru vnímaného člověkem, na kterém se odehrávají různé procesy a děje, a který určitým způsobem odráží minulost. Vztah člověka a krajiny je složitý právě z důvodu vzájemného působení – člověk je součástí krajiny a zároveň ji přetváří, stejně jako krajina přetváří člověka ve složitém procesu koevoluce (Miko a Hošek, 2009).

Krajinu je třeba vnímat jako změnu i jako setrvačnost. Dochází v ní k neustálým proměnám, přičemž velké změny nemusí být něčím nenormálním, a naopak nenápadné změny mohou hrát zásadní až osudovou roli. Také proto je nutné vnímat je v souvislosti s předchozím i současným vývojem společnosti, staveb, řemesel, resp. průmyslu a způsoby hospodaření (Lokoč a Lokočová, 2010). Stejně jako stavbu, která se stává památkou proto, že s sebou nese informaci o vlastní historii, lze vnímat i krajinu, svědka minulého bytí, života a tvoření člověka na pozadí přírody (Zajoncová, 2009). Soini et al. (2012) rozlišuje mezi vnímáním krajiny, utvářeným prvotně na základě vizuálního dojmu, a uvědomováním si místa, daným komplexním vztahem člověka k dané lokalitě.

Dvěma základními kritérii pro vymezení krajiny jsou přítomnost života a lidská činnost. Člověk se v krajině vyvinul, byl s ní v každodenním styku a jeho přežití záviselo na souhře s krajinou, její znalosti, předpovědi nosné kapacity, výskytu zdrojů a ohrožení. Proto si člověk vytvářel krajinné modely a příběhy, které napomáhaly interpretaci krajiny v mozku. Evolučně přežily pouze úspěšné kmeny, které si zajistily dlouhodobé přežití v reakci na

krajinné změny. Proto se lidem líbí otevřená a přehledná krajina s dostatkem výhledů a úkrytů, dostatek příležitostí k získání potravy a přístřeší. Podobně vnímají krajinu i ostatní organizmy, které musí podobně reagovat na změny v krajině. Krajina je tedy výsledkem působení živých autonomních agens, manipulujících prostředím za účelem zvýšení svojí fitness. Vzhledem k tomu, že projevy lidské činnosti v současnosti krajinu ovládají a naprostá dominance člověka dosahuje dvou třetin zemského povrchu, je však krajina spíše „*lidskou zahradou*“ (Vačkář, 2002). Podle teorie Stephena a Rachel Kaplanových, kterou zmiňují Stella a Stibral (2009), musí člověk krajinu k tomu, aby v ní mohl pobývat a vyrovnat se s ní, nejprve poznat a průběžně dále prozkoumávat – krajina proto musí být dostatečně přehledná, ale zároveň nabízet prostor pro exploraci.

Vnímání krajiny má svou historickou omezenost. Velmi pravděpodobně považujeme svůj obdiv k přírodě a krásné krajině za něco zcela přirozeného. Estetická libost z pohledu na krajinu je však záležitost dobově velmi proměnlivá a i nadále čekají člověka v tomto směru zásadní změny. Souvisí především s přesunem naprosté většiny obyvatel do měst, často velmi velkých a bez přímého kontaktu s okolní krajinou. Minimální fyzická zkušenost s netechnickým, stále proměnlivým světem pak vede jednak k poněkud hysterickému obdivování všeho přírodního, nenarušeného a původního a zároveň zapřičiňuje opravdu upřímné nepochopení a necitlivost k tomu, co se nedá rozšroubovat, nastartovat nebo připojit do zásuvky (Feřtek, 2006). Krajina podobná jejímu dnešnímu chápání se v Evropě objevuje teprve v období renesance, a to díky tvorbě dobových malířů. Do té doby neměla krajina pro své obyvatele většinou estetickou a kulturní hodnotu a nebyla zřejmě chápána jako propojený celek (Lapka, 2008).

Narušené vnímání krajiny jejími obyvateli se u nás projevuje například absencí obecného povědomí o tom, že krajina má hodnotu, že je to kulturní statek, významná součást prostředí obyvatel této země, základ jejich společně sdíleného kulturního dědictví a jeden z pilířů jejich národní identity (Fanta, 2001). Poznamenaná, narušená krajina zároveň poznamenává i lidskou duši. Snižuje citlivost na kvalitu prostředí a estetických vjemů a způsobuje tak sníženou vnímavost a sebeovládání při zacházení s krajinou a jejími hodnotami při jejím užívání (Říha, 2002).

3.1.3 Krajina jako životní prostor

Evropská úmluva o krajině zavazuje smluvní strany k právnímu uznání krajiny jako základní složky prostředí, v němž obyvatelé žijí, jako výraz rozmanitosti jejich společného kulturního a přírodního dědictví a základ jejich identity (European Landscape Convention, 2000). Scott (2011) uznává zásadní roli tohoto dokumentu, důrazně však doporučuje vymanit se z rétoriky úmluvy samotné a dostat krajinu jako prostor k životu z role „Popelky“, kterou zastává v porovnání se zájmem, věnovaným rozvoji ostatních územních složek.

Zpráva o životním prostředí z roku 2009 uvádí, že přes obecnou definici krajiny jako *„vybrané část zemského povrchu s typickou kombinací přírodních a kulturních prvků a charakteristickou scénérií“*, ji nelze vnímat pouze jako souhrn jednotlivých součástí, ale spíše jako celostní integrující koncept vyšší hierarchické úrovně s vlastní historií, dynamikou a charakteristickými rysy. Vývoj a perspektiva krajiny úzce souvisí s vývojem a perspektivou přírodních prvků i lidské společnosti a jejich chtěných i nechtěných produktů (Miko a Hošek, 2009).

Kulturní krajina je relativně trvalým výsledkem současné i minulých společností. Odehrávají se v ní interakce mezi jedincem, společností a kulturou (Lapka, 2008). Působení člověka na krajinu (a naopak) ovlivňuje její stav a vzhled a přímo tak souvisí s kvalitou života (Backhaus, 2011). Fanta (2001) se domnívá, že ke dvěma v Evropě tradičně rozlišovaným kategoriím krajiny – krajině přírodní a kulturní – přibyla v České republice ještě jedna kategorie. Označuje ji jako krajinu nekulturní, v níž neexistuje jednota lidského ducha a přírodní podstaty krajiny, krajina bez identity a bez lidské péče, charakteru a historické dimenze. Z absence občanského povědomí krajiny jako vlastního prostředí a domova viní jeho záměrné ničení totalitním režimem.

Pojem krajina je sociálním konstruktem. Nové krajiny jsou přetvářeny a opět zanikají, symboly jsou přepisovány a zbytky divočiny, stejně jako městské parky, jsou institucionálně chráněny, resp. opatřeny sociální konstrukcí toho, proč jsou pro lidstvo užitečné. Krajinu je však nutné chápat také jako reálný prostor, spojující přírodní a antropogenní prvky do charakteristického celku (Lapka, 2008).

Člověk výrazným způsobem ovlivňuje dynamiku krajiny, a to dvojitým způsobem – jako faktor stabilizační a jako faktor nevratných změn. Jeho aktivity a zásahy lze rozdělit na stabilizační (např. přírodně ochranná opatření), semistabilizační (ekologické zemědělství aj.) a nestabilní (s ohledem na zkoumané zájmové území lze zmínit například průmyslové znečištění, těžbu a spalování fosilních zdrojů atd.) (Lapka, 2008). Na řadě chráněných území

naší republiky nechráníme ani tak „přírodu“, jako specifický a dlouhodobě stabilizovaný typ prostředí daný jeho interakcí s člověkem (Cílek, 2005).

3.1.4 Krajina jako národní bohatství

V globalizované krajině můžeme za národní bohatství spíše než součet veškerých majetků považovat součet hodnot, které jsou vázány na území České republiky. Určitě do nich lze zahrnout zkušenosti a kreativitu místních lidí, významné stavby a kulturní památky, dobré životní prostředí spjaté s pěknou, příjemnou a přírodními krásami bohatou krajinou (Cílek a kol., 2011).

Náš život se v krajině odehrává. V mnoha směrech jsme na ní stejně závislí jako na počátku lidské existence. Spolu s jejím poznáváním (a s krizí totalitních ideologií) se začal objevovat i jiný než konzumní postoj ke krajině jako zdroji lidských potřeb. Osvícené vztahy ke krajině mají samozřejmě značné kulturní zpoždění (Lapka, 2008). Přírodní a zdravé krajiny tak u nás nebezpečně ubývá. Péče o její zachování je jedním z naléhavých požadavků budoucnosti, neboť krajina představuje neobnovitelnou hodnotu a její ztráta postihuje celou společnost (Cílek a kol., 2011).

Kromě pohledu odborníků je třeba mít na zřeteli také názor veřejnosti, která si zasluhuje v otázkách, týkajících se krajiny, prostor. „*Souhlasíte s názorem, že naši krajinu lze označit jako národní bohatství?*“, byla úvodní otázka v dotazníku kvantitativního šetření, uskutečněného v rámci zpracování bakalářské práce *Zemědělec jako krajinotvorný činitel* (Jozífková, 2010)¹. Tato vstupní otázka byla koncipována jako polouzavřená. Dotázáni byli všichni respondenti a na výběr jim byly předloženy varianty odpovědí ano / ne.

Na základní otázku odpověděla naprostá většina dotázaných kladně (79,1 %). Záporně se vyjádřil každý pátý (20,9 %). Ženy považovaly krajinu za národní bohatství o něco častěji (81 %), než muži (77 %).

Rozdílly byly patrné s ohledem na věk respondenta – čím vyšší, tím častěji zněla kladná odpověď. Naprostá většina (84 %) příslušníků seniorské generace ve věku 65 a více let spatřovala v české krajině národní bohatství, ale stejný pohled s nimi sdílely jen necelé tři čtvrtiny (70 %) 18 – 24letých. Kladně odpovědělo téměř devět občanů z deseti s vysokoškolským (87 %) a každý sedmý z těch se základním vzděláním.

Respondenti se v dotazníku dále vyjadřovali k otázce vlivu zemědělství na vzhled

¹ V rámci reprezentativního kvantitativního šetření bylo dotázáno 1072 obyvatel ČR starších 18 let. Podrobnější parametry průzkumu viz příloha č. 1.

krajiny a roli zeměděle v péči o krajinu. Tyto ukazatele se jeví jako relevantní pro doplnění základní analýzy dat a byly proto použity jako sledované proměnné. Prokázala se vzájemná podmíněnost: ti občané, kteří se domnívali, že vliv zemědělství na krajinu je rozhodně pozitivní, považovali krajinu za národní bohatství výrazně častěji (88 %) než ti, kteří hodnotili vliv zemědělství jako negativní (72 %), případně rozhodně negativní (57 %). Podobně převažoval souhlasný názor na krajinu jako národní bohatství u těch, kteří vnímají roli zeměděle jako důležitou (82 %) nad názorem těch, pro které jde o roli nedůležitou (61 %).

Odpověď na vstupní otázku, ať už kladnou nebo zápornou, měli potom respondenti vlastními slovy dále vysvětlit, sdělit, proč se domnívají, že krajina je či není národním bohatstvím. Odpovědi byly utříděny do skupin a opatřeny klíčovými slovy.

Největším podílem odpovědí, více než třetinou, zdůvodňovali dotázání svůj souhlas se základní otázkou krásou krajiny. Převažovali ti, kteří se vyjádřili obecně, zkonstatovali, že je krajina „*krásná; hezká; nádherná; líbí se mi; je co obdivovat; máme krásnou zemi; je nejkrásnější; malebná; je to skvost; krásná příroda je největší bohatství, je to krásné srdce Evropy*“.²

Někteří svá tvrzení dále konkretizovali a doplnili adjektivum „krásný“ tím, co se jim na naší krajině líbí „*krásné hory, rybníky; příroda; náš krásný kraj; hodně zeleně; krásné, bohaté lesy; nížiny; malebná zákoutí okolo řek a potoků; krásné potoky a řeky; údolí; bohatství lesů, polí a luk; kopcovitá lesnatá krajina; spousta přírodních krás; dostatek přírodních zajímavostí; jezera, voda, fauna, flóra; lesy bohaté na zvěř; lesy mírného pásu*“.

S tím souvisely i zmínky o tom, že bohatství krajiny tkví v přitažlivosti pro někoho jiného, než její stálé obyvatele „*přitahuje turisty; jezdí sem kvůli ní cizinci; je to místo pro relaxaci a odpočinek; s množstvím zajímavostí; turistika nás živí; máme turistické stezky; lázeňské oblasti; spoustu památek, krásných, cenných, historických; vzácných; léčivé prameny*“.

Každý desátý si uvědomoval, jaké bohatství se skrývá v rozmanitosti, kterou krajina naší země skýtá. Dodával, že jde o „*přítomnost všeho, od nížin po hory; máme vše kromě moře; není tu pustina, ale bohatá krajina; je pestrá a mnohotvárná; jsou zde různé typy krajiny; jsou země, které nemají tak členitou krajinu, naše je zajímavá a pěkně zvlněná; je na co se dívat; jiné státy mají třeba jen pouště*“.

Téměř každý desátý si krajinu jako bohatství spojil s její zachovalostí, která je hodnotná jak sama o sobě, tak pro lidské zdraví „*některá místa jsou člověkem netknutá;*

² Spontánní výroky respondentů jsou psány kurzívou a v uvozovkách.

poměrně zachovalá; ještě jsou u nás zdravé, krásné oblasti; nezdevastované; nedotčené civilizací; ne každá země má rozvinutou a přitom zachovalou krajinu; zdravé životní prostředí; pozitivně ovlivňuje zdraví obyvatel; vše zelené je dnes vzácné; to, v jakém prostředí žijeme, se odráží na našem zdraví“.

Obr. č. 1 Pokud respondenti konkretizovali krásu české krajiny, jmenovali na jednom z předních míst hory – na snímku pohled na Měděnec v Krušných horách, okres Chomutov

(http://www.znkr.cz/user/img/gallery/vychodni_krusne_hory/zapadni_a_centralni_krusnohori/medenec_7.jpg)

Každý šestý dotázaný si uvědomoval souvislost krajiny s funkcí zdroje obživy člověka a podmínkami prostředí, které umožňují život. Zásadní je to, že jsme součástí krajiny a jsme od ní neoddelitelní, protože jde o „zdroj potravin, energií, uhlí, dřeva, nerostů; lidé ji využívají; jsme vyhlášení zemědělci; co bychom si bez ní počali; všechny nás živí; je to kapitálový statek; půda je bohatstvím odjakživa; významně ovlivňuje ekonomiku země; dává nám své dary; závisí na ní biologická, ekonomická i kulturní úroveň; jsme její součástí; má zásadní vliv na náš život; žijeme v ní my i naše děti; je to každodenní realita; tvoří podmínky k životu lidí“.

Pro každého sedmého respondenta spočívalo bohatství krajiny v tom, že se jedná o prostor, který považuje za svou vlast, domov a odkaz předků „je to součást kultury; popisuje naši historii; je to dědictví našich předků; dar přírody a předků; je to jisté dědictví; zůstane tu, dalším generacím; i další generace budou zdravou krajinu potřebovat; národ, který nemá své území a krajinu, je vykořeněný; jsem Čech; je to součást domova, naše vlast; narodil jsem

se tu; mám k ní citový vztah; každý ji potřebuje; je naše; patří všem; patří celému národu; je naše povinnost starat se o přírodní bohatství; když ji zdevastujeme, nebude tu chtít nikdo žít; je to naše vizitka“.

Byli i tací, kteří podvědomě cítili, že krajina je národním bohatstvím, ale neuměli vysvětlit, proč tomu tak je. Tvrdili, že jde o jejich vnitřní přesvědčení, že tomu „*tak prostě je*“, že je to úplně jasný, neoddiskutovatelný fakt.

V případě spontánního zdůvodnění negativní odpovědi na základní otázku byli dotázaní stručnější a spektrum získaných odpovědí bylo dle klíčových slov utříděno do výrazně menšího počtu skupin.

Téměř polovina dotázaných se vyjádřila v tom smyslu, že krajina nemůže být naším národním bohatstvím, protože je zničená. To bylo definováno buď obecně „*vydrancovaná; zdevastovaná; poslední dobou ji hodně ničíme; je špinavá; vyrabovaná; zanedbaná*“, nebo uvedením konkrétního poškození krajiny „*černé skládky; kůrovec; hodně zásahů do krajiny; hnojí se chemií; zničeno těžbou; zastavěním; průmyslem; staví se a zeleň ubývá; ničí se lesy; exhalace; devastace lesů; zplodiny; znečištěné ovzduší*“.

Každý osmý se domníval, že národním bohatstvím nelze označovat něco, co národu nepatří. Upozorňoval na to, že „*krajina nám nepatří, je v soukromých rukou, prodaná, vlastní ji zahraniční subjekty*“. Tento fakt někteří vyjadřovali i razantněji „*všechno, co se dalo, se rozkradlo; vždyť je vše rozkradeno; už tu nic není*“.

Každý sedmý tvrdil, že krajina nijak hodnotná není, ničím mimořádným ho neupoutala, viděl už lepší a žádné bohatství z krajiny nekyne. Desetina respondentů si myslela, že národní bohatství je prázdný pojem, který nemá opodstatnění, neboť národ se o krajinu nijak nezasloužil. Rovněž tak každý desátý sdělil, že se ke krajině chováme tak špatně, že si ji jako bohatství ani nemůžeme dovolit označovat „*ničíme ji a nejsou za to vysoké tresty; každý si dělá, co chce; zákony jsou špatné; děláme vše pro její zničení; jako k bohatství se k ní nechováme*“ (Jozífková, 2010).

3.1.5 Krajina jako prostor pro odpovědnost

Současný vzhled kulturní krajiny je výsledkem dlouhodobé lidské činnosti. „*Kdo je podle Vás v dnešní době nejvíce odpovědný za vzhled krajiny?*“, byla další otázka kvantitativního průzkumu (Jozífková, 2010), určená všem respondentům. Vyjadřovali se volně, svými slovy, a jejich odpovědi byly utříděny podle klíčových slov do šesti kategorií.

Téměř polovina dotázaných (45,5 %) uvedla, že za vzhled krajiny je odpovědný každý z nás. Svou odpověď často ještě rozvedli, aby bylo jasné, koho míní „*všichni společně; zástupci rodu Homo sapiens; všichni, kdo tu žijí; celá společnost*“. Podle dotázaných se na vzhledu krajiny podílí někdo více, jiný méně, ale každý svým dílem. Potřeby a nároky současné společnosti jsou podle nich vysoké a tomu odpovídá i míra ovlivnění vzhledu krajiny.

Třetina občanů (34,4 %) označila jako nejvíce zodpovědné stát a politické představitele. Pokud byli konkrétní, zmiňovali současnou i bývalé vlády, ministerstva (buď obecně, nebo konkrétně Ministerstvo zemědělství a Ministerstvo životního prostředí) a také samosprávu na všech jejích stupních („*úředníci na krajích; starostové obcí; jednotlivé městské části*“).

Každý patnáctý (6,6 %) přisoudil největší vliv zemědělcům. Tři procenta dotázaných se domnívali, že za vzhled krajiny jsou odpovědní profesionálové, kteří mají tvorbu a péči o krajinu ve své náplni práce, tedy krajinní inženýři, architekti a ochranáři. Každý jedenáctý respondent (9 %) pak přiřkl odpovědnost ještě jiným subjektům, které svou činností vzhled krajiny ovlivňují – lesníkům, firmám („*znečišťovatelé ovzduší; silničáři; průmyslové podniky; elektrárny; developři*“) a vlastníkům půdy, případně přírodě samotné.

Pouze 1,3 % respondentů nebylo schopných se k otázce vyjádřit. Uváděli, že se o danou problematiku nezajímají, že nevědí, komu odpovědnost přiřknout.

Mezi odpověďmi mužů a žen nebyly výraznější rozdíly. Odlišně však odpovídali mladí a staří respondenti. To, že je za vzhled krajiny odpovědný každý z nás, si myslela celá polovina osob ve věku 18 – 24 let, a 44 % seniorů starších 65 let. Oč více se mladí lidé klonili k osobní odpovědnosti za vzhled krajiny, o to menší roli přisuzovali zemědělcům – pouhá 3 %. Senioři však roli zemědělce uváděli téměř dvakrát častěji, než je názorový průměr celé populace (11 % k 6,6 %). Čím vyšší bylo vzdělání respondenta, tím častěji činil odpovědným za vzhled krajiny každého z nás (51 % osob s vysokoškolským vzděláním).

Výrazný byl vliv velikosti místa bydliště. Čím větší, tím častěji občané označovali jako hlavní subjekt odpovědný za vzhled krajiny stát a jeho složky, a tím méně často jako hlavní činitel označili každého jednotlivce. Obyvatelé velkoměst (nad 100 000 obyvatel) přisuzovali dvojnásobně častěji než průměr populace vliv profesionálům, pečujícím o krajinu.

Ti, kteří se domnívali, že krajina je naším národním bohatstvím, byli téměř dvojnásobně častěji (50 %) přesvědčeni, že je za její vzhled odpovědný každý z nás. Ti, kteří ji jako národní bohatství nevnímali, uváděli častěji roli státu a ostatních subjektů.

Čím důležitější viděli občané roli zemědělce při péči o krajinu, tím častěji ho činili

zodpovědným za její vzhled. Zcela atypicky se vyjadřovali ti, kteří roli zemědělce v péči o krajinu označili jako zcela nedůležitou. Zodpovědnost za její vzhled přisoudili téměř ze tří čtvrtin státu a jeho složkám (71 %), pouze každý čtrnáctý (7 %) uvedl, že zodpovědný je každý z nás, a ani jeden respondent neuvedl jako zodpovědný subjekt zemědělce (0 %) (Jozífková, 2010).

Péče o krajinu má svá specifika co do práce s veřejností a přístupu k jejímu zapojení. Nejúspěšnější akce v rámci krajinotvorných programů jsou takové, které místní občané dokážou pochopit a vzít za své, aktivně se na nich podílet, starat se o ně nejen v průběhu realizace, ale i po jejím ukončení. Naopak největší neúspěchy vznikají tehdy, kdy jsou projektové požadavky nad rámcem (zejména environmentálního) pochopení obyvatel (a mnohdy i realizátorů). U občanů dojde uznání spíše více drobných, několika na sobě závislých akcí, než grandiózních projektů, z hlediska odpovědnosti naprosto anonymních. Motivovat k zájmu o širší environmentální souvislosti může občany lépe to, co je součástí jejich každodenního života, čeho se mohou sami účastnit a co mohou pochopit (Kender, 2005).

Již samotné slovo „krajina“ je pojmem, s jehož interpretací má široká veřejnost potíže, a který pro ni nabývá konkrétnějších obrysů teprve tehdy, je-li vztažen k určitému konkrétnímu místu, jak potvrdil i výzkum, realizovaný Conradovou et al. (2011). Rogge et al. (2007) upozorňuje na zjištění průzkumů, podle kterých se vyplácí začleňovat do vznikajících projektů např. místní názvy, respektovat okolnosti, vedoucí k tradičnímu způsobu využití dané lokality apod., jinak tvůrci projektu riskují jeho nepřijetí veřejností, která se do něj nebude moci promítnout. Respekt vůči komunitě jako činiteli, který přispívá k jedinečnosti krajinného prostoru, doporučuje rovněž Stewart et al. (2004).

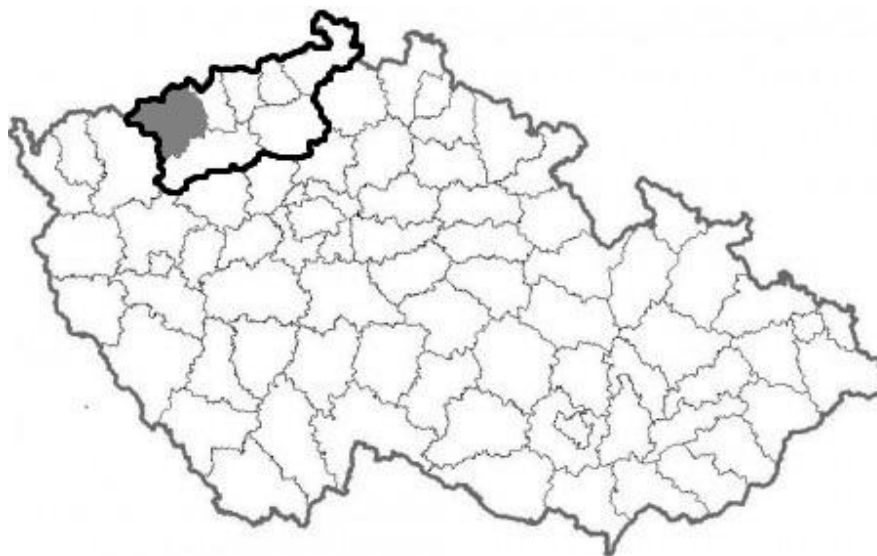
Neodpovědnosti za krajinu, nezájmu občanů a jednostranným exploatačním tendencím ze strany uživatelů nahrává podle Fanty (2001) zejména absence koherentní politické vize a strategie práce s krajinou, nedostatečná legislativa a tudíž i nedostatečná účinnost státní správy. Absence uživatelského povědomí krajiny se pak projevuje především v tom, že uživatelé částí krajiny nepocítují odpovědnost za krajinu jako celek, společný kulturní statek (Fanta, 2001). Životní styl, demografický tlak a malý počet lidí, kteří jsou na krajině přímo závislí, vede k nezájmu o prostředí a k degradaci celých krajinných celků (Cílek, 2005).

3.2 Charakteristika zájmového území

3.2.1 Základní informace

Okres Chomutov se rozprostírá v západní části Ústeckého kraje (viz obr. č. 2, ortofoto snímek okresu viz příloha č. 8). Hřebenem Krušných hor hraničí na severu s Německou spolkovou republikou. Na jihovýchodě sousedí s okresem Louny, na severovýchodě s okresem Most a na západní straně s okresem Karlovy Vary v Karlovarském kraji. Nejvýše položené místo na území okresu leží na úpatí nejvyšší hory Krušných hor, Klínovce. Jeho vrchol se ale nachází již na území kraje Karlovarského (Český statistický úřad, 2012a).

Obr. č. 2 Poloha okresu Chomutov (vyznačen šedě) v rámci Ústeckého kraje (černé ohraničení) a České republiky

(<http://geoped.webnode.cz/album/obrysove-slepe-mapy/okresy-cr-jpg/>)

Dnešní podobu získal Chomutov v roce 1960 díky celostátním územním změnám. Došlo ke sloučení bývalých okresů Kadaň a Chomutov, připojeny byly Vejprty z Karlovarského kraje a byly provedeny další menší úpravy. Svou rozlohou 935 km² patří mezi středně velké okresy České republiky a v Ústeckém kraji je po okresech Louny a Litoměřice třetím největším okresem. Na rozdíl od rozlohy patří v hustotě zalidnění se svými 133 obyvateli na 1 km² až na páté místo ze všech sedmi okresů tohoto kraje (Český statistický úřad, 2012a).

3.2.2 Přírodní podmínky

Geografické členění

Poměrně malé území okresu Chomutov je z hlediska přírodních podmínek velice zajímavé. Vykazuje velký výškový rozdíl nadmořských výšek (230 m n. m. v údolí Ohře a 1113 m n. m. v nejvyšším zeměpisném bodě okresu). Z hlediska geomorfologického členění České republiky zasahují do chomutovského okresu tři sosioekoregiony – z ochránářského hlediska upravené jednotky geomorfologického členění se specifickým souborem typů přírodní vegetace a se specifickými způsoby a intenzitou ovlivnění přírody člověkem – Krušné hory (oreofytikum), Doupovské hory (mezoytikum) a Mostecká pánev (termofytikum) (Lorber a kol., 1995).

Klimatické podmínky

Horská část okresu Chomutov leží v mírně chladném, nížinná v mírně teplém klimatickém okrsku. Rozmezí průměrných ročních teplot se pohybuje v rozmezí od 8,5 °C v nížinné do 4 °C v horské části. Průměrné roční srážky jsou v důsledku srážkového stínu Krušných hor nejnižší v nížinné části (450 mm) a nejvyšší na hřebenu Krušných hor (více než 950 mm). Rozdělení srážek v jednotlivých klimatických oblastech vykazuje během roku výrazné rozdíly, počet dnů se sněžením je úměrný počtu dní se srážkami (Lorber a kol., 1995).

V okrese převládají západní a jihozápadní větry. Důležitým klimatickým činitelem okresu je znečištění ovzduší, vyvolané především spalováním hnědého uhlí v tepelných elektrárnách. V kombinaci s výraznou teplotní inverzí dochází k tzv. londýnskému typu znečištění ovzduší. Směs oxidů síry, dusíku i polévatého prachu negativně ovlivňuje mj. složení fytocenóz i celých ekosystémů (Lorber a kol., 1995).

Geologické a geomorfologické poměry

Chomutovsko je z hlediska geomorfologického členění součástí Krušnohorské soustavy se třemi jednotlivými celky: Krušné hory, Mostecká pánev a Doupovské hory. Krušné hory jsou nejstarší, nejvyšší a svou rozlohou největší (viz obr. č. 3). Tvoří je metamorfované horniny magmatického nebo sedimentárního původu a jejich stáří je odhadováno na 560 milionů let. Jejich dnešní reliéf se zformoval jako důsledek alpínského vrásnění v mladších třetihorách (Lorber a kol., 1995).

Mostecká pánev má rovinatý povrch, spodní a svrchní souvrství tvoří písčito-jílovité elementy, střední souvrství je produktivní. Je reprezentováno hnědouhelnou slojí, uloženou na Chomutovsku v hloubce až přes 100 m a s mocností 15 – 20 m. Ve srovnání s mosteckým uhlím je však uhlí méně kvalitní a méně výhřevné (Lorber a kol., 1995). Vlastní hnědouhelná pánev byla založena na počátku třetihor. Vyplněna je písčitými a jílovitými třetihorními sedimenty. Teplé a vlhké třetihorní podnebí bylo příznivé pro rozvoj močálů. Ložiska hnědého uhlí vznikla v průběhu dalšího geologického vývoje z rostlinné hmoty v močálech nahromaděné (Cibulka a kol., 2003).

Doupovský vulkán zasahuje svými výběžky až ke Kadani a je tvořen jedinou rozsáhlou a složenou sopkou s hlavním kráterem uprostřed masivu. Reliéf je díky střídání pevnějších lávových a méně odolných tufových vrstev členitější a pestřejší (Lorber a kol., 1995).

Obr. č. 3 Krušné hory – nejstarší a nejvyšší součást Krušnohorské soustavy, zasahující do okresu Chomutov – na snímku horská obec Vejprty

(http://www.znkr.cz/user/img/gallery/vychodni_krusne_hory/zapadni_a_centralni_krusnohori/vejprty_3.jpg)

Hydrologické podmínky

Chomutovsko lze z hydrologického hlediska rozdělit na dvě oblasti – horskou a nížinnou. Nížinná část okresu nemá předpoklady k existenci významnějších zdrojů mělkých podzemních vod, což je ještě umocněno srážkovým stínem v závětří Krušných a Doupovských hor. V horské části Chomutovska je situace jiná, srážkové úhrny zde dosahují ročního průměru až 950 mm. Značnou zásobárnou vody jsou rašeliniště, která leží

v nadmořské výšce 700 – 900 m n. m. (Lorber a kol., 1995).

Převažující část území spadá do hlavního povodí dolního Labe. Největším tokem je řeka Ohře. Odvodňuje především střední a západní část okresu. Užší východní část je odvodňována řekou Bílinou (Lorber a kol., 1995). Hydrologická síť byla výrazně narušena lidskou činností – řeka Bílina je v části svého toku vedena umělými koryty nebo v potrubí, voda potoků, stékajících z Krušných hor, je z větší části sváděna rovněž umělými koryty mimo prostory uhelných lomů (Cibulka a kol., 2003).

Kolem Ahníkova a Kralup u Chomutova se nacházela rybníční oblast. Většina rybníků však byla s postupem porubní fronty dolů Nástup Tušimice zlikvidována. Hydrologický průzkum z roku 1968 uváděl celkovou plochu rybníků v okrese 237 ha. Z vodních nádrží je největší Nechranická údolní nádrž, vybudovaná na Ohři v roce 1968. Další čtyři nádrže slouží pro akumulaci pitné vody (Lorber a kol., 1995). Z podzemních vod mají největší význam vody minerální, např. pramen v lázních Evženie v Klášterci nad Ohří (Cibulka a kol., 2003).

3.2.3 Demografická a sídelní charakteristika

Ke dni 31. 3. 2011 mělo v okrese Chomutov trvalý pobyt 127 275 osob, z toho bylo 63 177 mužů a 64 098 žen. Jedná se o třetí nejpočetnější okres Ústeckého kraje. Přirozený přírůstek v prvním čtvrtletí roku 2011 činil -11, přírůstek daný stěhováním -43 a celkový přírůstek -54 osob. Celkový přírůstek v relativním vyjádření na 1000 obyvatel činil 1,8 (Český statistický úřad, 2012b).

Ústecký kraj patří k nejmladším krajům České republiky. V rámci kraje vykazuje nejmladší populaci právě okres Chomutov (Český statistický úřad, 2012c). Průměrný věk činí 39,4 let (Český statistický úřad, 2012d). Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin a pohlaví včetně srovnání s údaji za celý kraj uvádí tab. č. 1 (Český statistický úřad, 2012e).

Tab. č. 1 Složení obyvatelstva Ústeckého kraje a okresu Chomutov podle věkových skupin a pohlaví k 31. 12. 2009

Věková kategorie	Ústecký kraj	Okres Chomutov
0 – 14	127 116 (z toho muži: 65 158)	19 181 (z toho muži: 9 661)
15 – 64	594 705 (z toho muži: 302 106)	91 641 (z toho muži: 46 521)
65 +	114 377 (z toho muži: 45 355)	15 616 (z toho muži: 6 166)

Zdroj dat: Český statistický úřad, 2012e

Okres Chomutov je v současné době rozdělen na 36 obcí, z nichž 7 má statut města. Obce se svými 171 částmi jsou rozděleny na celkem 270 základních sídelních jednotek (Český statistický úřad, 2012a).

Chomutovsko bylo po desetiletí známé především jako okres těžkého průmyslu, energetiky, hutnictví a těžby hnědého uhlí. V dnešní době je však výkonnost hospodářství všech podniků v okrese ovlivněna transformačním procesem zahájeným počátkem roku 1991. Státní podniky byly rozprodány a v řadě z nich byla postupně zcela ukončena činnost. To mělo vliv na růst nezaměstnanosti, jejíž míra k 31. 12. 2010 dosáhla 13,90 % (Český statistický úřad, 2012a).

3.2.4 Antropogenní zátěž

Okres Chomutov je jedním ze čtyř okresů pánevní podkrušnohorské oblasti, pro jejíž převážnou část je charakteristickým znakem silně narušené životní prostředí v důsledku vyšší antropogenní činnosti. Její důsledky spočívají v násilných zásazích do krajiny, do vodohospodářského a sídelního systému. Dochází k negativnímu ovlivňování zdravotního stavu obyvatel, stavu lesních a zemědělských porostů, zátěž neprospívá etickému a sociálnímu mikroklimatu regionu (Vráblíková, 1995).

Nejvýznamnějším z antropogenních vlivů, ovlivňujícím krajinu v severních Čechách, potažmo v chomutovském okrese, je těžba nerostných surovin (Blažková, 2002). Výše antropogenní zátěže v severozápadních Čechách je tak rozsáhlá, že oblast (především na základě poškození ekosystémů důsledkem velkého rozsahu těžby hnědého uhlí a jeho spalování v tepelných elektrárnách – viz obr. č. 4 a obr. č. 5) byla označována jako součást tzv. „Černého trojúhelníku“ (Vráblík a Vráblíková, 2002). Kromě těžby zahrnuje antropogenní zátěž také průmyslové emise z energetického, chemického a dalších odvětví těžkého průmyslu (Vráblíková, 1995).

Nejstarší záznam o těžebních činnostech v severních Čechách pochází z roku 1403 a byl zaznamenán v městské knize duchcovské. V té době se uhlí těžilo ze snadno dostupných míst na povrchu nebo jen několik metrů pod zemí. Záznamy o prvních malých uhelných dolech na Chomutovsku pocházejí z první poloviny 16. století. Charakter průmyslového podnikání získává těžba koncem 60. let 19. století (Cibulka a kol., 2003).

Hlubinné dobývání dalo oblasti neutěšenou charakteristickou podobu narušené krajiny. Mnohem závažnější důsledky přinesl rozvoj povrchového dobývání na přelomu 19. a

20. století. Mezníkem se stal rok 1945 (Cibulka a kol., 2003). V souvislosti s těžbou, především tou, která probíhala po roce 1945 a byla charakteristická svou intenzitou, došlo k narušení území nejen vlastní těžbou uhlí, ale i vysokým objemem skrývky (na 1 tunu uhlí je třeba odtěžit až 3,6 m³ zeminy) (Vráblíková, 1995). Povrchová těžba hnědého uhlí způsobuje nevyhnutelně výrazné, plošně rozsáhlé změny krajiny (Cibulka a kol., 2003) a v jejím důsledku dochází k ovlivnění pedosféry, litosféry, hydrosféry, biosféry i atmosféry (Vráblíková, 1995).

Obr. č. 4 Zámku Jezeří v Ústeckém kraji šachta ukrajuje vymezený čas. Jelikož se jedná o natolik známý a vypovídající pohled na rozsah lidského vlivu na krajinu, je zde obrázek uveden přesto, že územně Jezeří přísluší již sousednímu okresu Most.

(<http://www.zamek-jezeri.cz/fotogalerie/exteriery-1/>)

V současnosti se dotěžují zbytky zásob v katastrálním území Prunéřov a Tušimice. Těžba se přesouvá na katastry, kde pověřenou obcí s rozšířenou působností je město Chomutov. Těžba probíhá v rámci vládních limitů, které jsou stanoveny nařízením vlády č. 441/1992 Sb. Na pozemcích dotčených těžbou hnědého uhlí probíhají podle schvalovaného generelu rekultivační práce. Rekultivace území především ve prospěch zemědělského půdního fondu byla již před časem změněna a převahu má nyní rekultivace lesní. Na řadě lokalit se

také vytváří prostředí mokřadní nebo vodní (Strategický plán Kadaně, 2004).

Obr. č. 5 Elektrárna Prunéřov v okrese Chomutov

(<http://www.greenpeace.org/czech/cz/news/prunerov-z-komina-za-ministrem/>)

3.3 Krajina v zájmové oblasti

3.3.1 Hodnoty území

Krajinný ráz území doznal dalekosáhlých změn. V minulosti došlo ke zničení mnoha přírodních stanovišť průmyslovou i zemědělskou exploatací. Přesto je možné nalézt takové lokality, které si přírodě blízký ráz zachovaly, a dokonce i krajinné celky, které jsou výraznou až extrémní protiváhou devastované krajiny (Strategický plán Kadaně, 2004).

Ve zkoumaném území okresu Chomutov není vyhlášeno žádné velkoplošné chráněné území (AOPK ČR, 2012). Přehled lokalit, zařazených do příslušných kategorií včetně důvodů ochrany, uvádí tabulka č. 2.

Na území okresu je dále vyhlášeno 17 stromů nebo jejich skupin v kategorii památný strom, včetně lípy pod Úhoštěm, jejíž stáří je odhadováno na 400 let, a více než 350 let starého dubu u Červeného Hrádku (Lorber a kol., 1995).

Tab. č. 2: Přehled zvláště chráněných území v okrese Chomutov

Název lokality	Rok vyhlášení	Důvod ochrany
Národní přírodní rezervace (celkem 3 lokality)		
Novodomské rašeliniště	1967	původní typická geobiocenóza Krušných hor
Jezerka	1969	typické lesní společenstvo bukového pásma Krušných hor
Úhošť	1974	stolová hora význačné geologické stavby s přirozenými lesními a stepními společenstvy
Národní přírodní památka (celkem 2 lokality)		
Ciboušov	1983	drahokamové odrůdy křemene, mineralogicky totožné s drahokamovými obklady na hradě Karlštejn a na Pražském hradě
Doupňák		
Přírodní rezervace (celkem 3 lokality)		
Na Loučkách	1977	rašeliništní květina, stromovitá forma borovice blatky
Buky nad Kameničkou	1994	přirozený bukokenový porost
Horská louka u Háje	1994	rašelinná horská louka, vzácné druhy rostlin
Přírodní památka (celkem 13 lokalit)		
Střezovská rokle	1956	strž vytvořená vodní erozí v píscích, jílech a tufech
Sluňáky	1966	roztrošené bloky křemenců s typicky zvětralým povrchem
Sfingy	1983	skalní útvar vzniklý mrazovým zvětráváním okatých rul
Bříza ojcovská u Volyně	1986	vitální populace nově zjištěného taxonu
Hradiště u Černovic	1986	otisky rostlinných zbytků v třetihorních křemencích
Louka vstavačů u Černýše	1990	zamokřená louka s výskytem zvlášť chráněných rostlin
Mravenčák	1990	významná geologická, geomorfologická a botanická lokalita
Kokrháč	1990	významný geologický a geomorfologický prvek s výskytem zvlášť chráněného rostlinného druhu
Vinařský rybník	1990	ochrana rákosových a břehových porostů, hnízdiště zvlášť chráněných druhů ptactva a naleziště zvlášť chráněných druhů rostlin
Želinský meandr	1992	krajinářsky a geomorfologicky hodnotná část údolí Ohře
Krásná Lípa	1992	zvlášť chráněný rostlinný druh
Rašovické skály	1992	zachování teplomilných společenstev rostlin a živočichů vázaných na čedičový podklad
Merkur	1993	unikátní paleontologické naleziště v dobývacím prostoru dolu Merkur

Zdroj dat: Lorber a kol. (1995); AOPK ČR (2012)

V kategorii historické zeleně zasluhuje zvláštní ochranu zámecký park v Klášterci nad Ohří, založený ve 2. polovině 17. století. Na ploše 8,5 ha roste velké množství dendrologicky a sadovnický zajímavých druhů stromů a keřů včetně vzácných kultivarů (počet zjištěných druhů v roce 1980 činil 200) (Pacáková-Hošťálková a kol., 1999).

V oblasti svého nejvyššího vrcholu, Klínovce (1244 m n. m.), vstupují do okresu Chomutov Krušné hory (viz obr. č. 6). Dlouhý pás pohoří, táhnoucí se k severovýchodu, má pestrou geologickou stavbu s velkým množstvím rudonosných žil a bohatstvím minerálů. Z širšího přírodovědeckého pohledu jsou v Krušných horách nejvýznačnější následující biotopy: rašeliniště (po Šumavě druhá nejbohatší oblast v České republice); zbytky lesních porostů velice blízkých původním a přirozeným a květnaté louky (Lorber a kol., 1995).

Obr. č. 6 Krušné hory – Klínovec

(http://www.znkr.cz/user/img/gallery/vychodni_krusne_hory/zapadni_a_centralni_krusnohori/panorama_klinovec.jpg)

Menší částí zasahují do okresu Chomutov Doupovské hory. Ve svém celku se jedná o evropský fenomén mezinárodního významu, umocněný existencí vojenského prostoru, který vyloučil rušivé vlivy na tamní biotopy. Přírodně nejčinnější jsou zbytky přirozených listnatých lesů a travobylinná a křovinná sukcesní stádia na místech, která byla dříve zemědělsky obhospodařována. Tak, jako je bohatá flora (množství vzácných a pro oblast charakteristických druhů rostlin), je rozmanitá i fauna (zde jsou údaje např. o bezobratlých jen kusé, neboť nebylo možné provádět v území rozsáhlejší výzkumy) (Lorber a kol., 1995).

Na několika místech, náležejících geologicky Mostecké pánvi, zasahující do okresu, se nacházejí slaniska, v okolí těžebních ploch se zachovaly rovněž zbytky četných rybníků a bažin, které dnes plní funkci refugií. Hodnotnou lokalitou se stala Nechranická vodní nádrž, a to jak pro její funkci biocentra a biokoridoru, tak přímým užitekem pro člověka jako oblast

využívaná rybáři, sportovci a rekreanty (Lorber a kol., 1995). Lokalita požívá ochrany jako vyhlášená ptačí oblast s předmětem ochrany populace husy polní a zimujících vodních ptáků (AOPK ČR, 2012).

Antropogenní geologické procesy v oblasti severních Čech již tradičně vyznívají velmi pesimisticky. Více než 50 let trvající rekultivace nicméně přináší významné výsledky pozitivního rázu. Těžba sice působí v krajině nezvratné změny, plánované a realizované rekultivace však přináší nové prvky do krajiny. Většinu zalesněných výsypek není snadné odlišit od původního terénu, umělé kanály a retenční nádrže nahrazují původní hydrologickou síť. Další vývoj pak závisí na politické a tím i ekonomické situaci státu (Blažková, 2002).

3.3.2 Územní problémy a limity

Průmyslová činnost v celém Ústeckém kraji v minulosti měla a dosud má nepříznivý dopad na životní prostředí. V posledním desetiletí došlo sice k výraznému zlepšení kvality životního prostředí, kraj je však stále vnímán jako oblast s nejvíce poškozenými složkami životního prostředí včetně ovzduší (CENIA, 2006).

Mezi nejvýznamnější zátěže v kraji stále patří povrchová těžba nerostů, zvláště uhlí, a koncentrace průmyslu v některých částech kraje, mj. na Chomutovsku (CENIA, 2006). V oblasti severočeské hnědouhelné pánve bylo do konce roku 2010 vytěženo 4,049 mld. tun hnědého uhlí (Popela, 2012). Negativní důsledky spojené s těžbou hnědého uhlí se budou zahlazovat delší dobu. Těžební proces zahrnuje i přemísťování desítek mld. tun nadložních zemín. Přináší s sebou technogenní transformaci krajiny a destrukci přírodních složek krajiny, což je celospolečensky závažný problém, vyžadující účinná revitalizační opatření (Vráblík a Vráblíková, 2002).

Povrchová těžba v severočeském hnědouhelném revíru způsobila zcela mimořádný zásah do krajiny a je dobře známo, že celá tato oblast je s trochou nadsázky zvána „měsíční krajinou“. Velká je jak plocha, zabraná pro těžbu a výsypky, tak změna reliéfu. Dna velkolomů se svým zahloubením 100 až 170 m pod okolní terén staly nejnižším místem na území republiky – původní terén mezi Mostem a úpatím Krušných hor se přitom nacházel v průměru 230 m nad hladinou moře. (Kukal, 2005). Bucharovič a Wieser (2001) konstatují, že region Krušných hor, který zaujímá velkou část severozápadních Čech, je ukázkovým, školním příkladem devastace a problematičnosti regenerace tradiční kulturní krajiny.

S přechodem těžby do stále větších hloubek narůstá množství skrývané zeminy a

zvětšuje se i zábor půdy. Současně s tím roste i zábor ploch pro vnější výsypky. V přímé souvislosti s důlní činností zaniklo v oblasti dolů Nástup Tušimice v letech 1962 až 1986 sedmnáct obcí (Cibulka a kol., 2003).

Těžbou pozměněná území mají po všech stránkách nepříznivou povahu. Jak z hlediska přírodních podmínek, tak souvislostí s představou lidí o využívání krajiny (Cibulka a kol., 2003). Způsob využívání krajiny, ovlivňující i její vzhled, se vždy významně proměňuje v závislosti na hospodářsko-politické situaci společnosti. Dlouhodobým trendem po roce 1990 je zvětšování meziregionálních rozdílů na základě jejich socioekonomických a přírodních charakteristik. Stále se prohlubující polarizace prostoru vede ke snížení významu okrajových oblastí státu. Pro nedostatek pracovních míst a v návaznosti na to i služeb se proto vylidňují periferie jak v pohraničních oblastech, tak i ve vnitřních částech republiky (Miko a Hošek, 2009).

Jak ukazují příklady ze sousední Německé spolkové republiky, pokud rekultivace neprobíhá v dostatečné míře a chybí strategický plán, který by stanovil výhled do budoucích let, ztrácí na hodnotě nemovitosti, nacházející se v blízkosti vytěžených ploch. O regionu se v souvislosti s prostředím, vhodným pro život obyvatel, hovoří s negativním nádechem a roste podíl těch občanů, kteří se definitivně rozhodnou odstěhovat se z dané lokality (Kabisch, 2004).

3.3.3 Perspektiva území

Krajina dává občanům příležitost ztotožnit se s územím a městem, kde pracují a kde tráví čas svého odpočinku. Měli by proto mít vytvořeny podmínky pro aktivní úlohu při rozhodování o „své“ krajině. Takový vztah občanů k místům jejich života pak pomáhá upevňovat pocit identity. Tato skutečnost by měla být respektována při výběru akcí krajinotvorných programů. Občané musí být ve svých názorech respektováni, byť by je vyjadřovali neodborným způsobem (Kender, 2005).

Politika péče o krajinu musí být flexibilní. Musí umožňovat diferencované, individualizované zásahy podle charakteristik míst a území prováděné s uplatňováním celé řady možných nástrojů: od nejpřísnější ochrany krajiny (formou zákazů a příkazů) až po její skutečnou tvorbu s využitím ochrany, k cílené péči o krajinu a o její uspořádání. Podstatné je, aby všechna navrhovaná opatření byla reálná, realizovatelná a pochopena většinou obyvatelstva (Kender, 2005).

Konkrétním opatřením v oblasti severozápadních Čech je rekultivace území po těžbě. V oblasti severních Čech byly první cíleně organizované rekultivační zásahy zahájeny již v roce 1952. Jejich záměrem bylo navrácení těžbou zasaženého území zpět zemědělskému, lesnickému a ostatnímu využití. Rekultivace postupně upravují narušenou krajinu, dochází k obnově půdního povrchu a jeho ozelenění. Krajina postupně obnovuje i půdní režimy, vodohospodářské a produkční funkce. Dochází však také k obnově či rozšíření funkce rekreační (Vráblík a Vráblíková, 2002). Dokončené rekultivace dosáhly v oblasti severočeské hnědouhelné pánve mezi lety 1950 a 2008 plochy 11 425 ha a rozpracováno bylo 8 451 ha (Vráblíková a kol., 2009). Výsledky rekultivace realizované na území severních Čech výrazně změnily „měsíční krajinu“ na krajinu, kde může člověk plnohodnotně žít. Významně tak zlepšují životní prostředí i život obyvatel této oblasti (Vráblík a Vráblíková, 2002).

Krajinné plánování při obnově krajiny narušené povrchovou těžbou má svá specifika. Odborníci někdy nazývají stav celkové přeměny krajiny jako její „ztrátu paměti“. Těžbou dochází k devastaci původních ekosystémů, ke změně hydrologického režimu, k převrstvení půdních horizontů a matečného substrátu a v neposlední řadě ke změnám reliéfu. Destabilizovaná plocha ovlivňuje své okolí také negativním vizuálním působením. Rekultivace pak nabývá formy celkové revitalizace s cílem pozitivně ovlivnit i široké okolí (Sklenička, 2005).

V oblastech, kde je vyšší antropogenní zátěž, je složitější rozvoj zemědělské činnosti. Pro zemědělství před rokem 1989 bylo charakteristické poměrně vysoké zornění i v oblasti podkrušnohorské. Vráblíková v roce 1995 odhadovala, že v budoucích letech bude v chomutovsko-ústecké oblasti produkční funkce zemědělské půdy „*částečně přecházet na produkci technických a energetických plodin a funkci mimoprodukční*“. Soudila, že diferencované využití zemědělského půdního fondu může přispět k rychlejší obnově ekologické stability území a stát se perspektivním způsobem minimalizace ekologických i ekonomických konfliktů (Vráblíková, 1995).

Nad zdevastovaným územím Severočeské hnědouhelné pánve nelze uvažovat tak, že už na něm „*není co zkazit*“, konstatuje Říha (2002). Musí se na něj vrátit co nejpestřejší mozaika ploch lesů, polí, vodních ploch a remízků. Snadné a rychlé obnovení osídlení, dopravní a technické infrastruktury je podle Říhy problém náročnější.

Nápor na přírodu a krajinu se s průmyslovou revolucí nebyvale zvýšil a stále se zvyšuje. Neznamená to však, že veškeré hrubé zásahy do podoby krajiny jsou svým dopadem výhradně negativní. Vytěžené úseky krajiny se mohou stát cennými refugii skalní flóry a fauny. Rušivý vliv velkých zásahů je možné napravit za předpokladu, že existuje dobrá vůle,

zasvěcený přístup k řešení, a dá-li se přírodě příležitost a dostatek času pro samovolnou nápravu škod (Cílek a kol., 2011).

Problematiku je navíc nutné sledovat v dlouhodobém horizontu. Tourbier (2004) na příkladu ze spolkové země Sasko dokládá, jaké skýtají oblasti s ukončenou těžbou příležitosti pro budoucí rozvoj. Kromě jiného jde o zavodňování zbytkových jam, neboli tzv. hydrickou rekultivaci (viz obr. č. 7). Severočeská pánev, která je považována za jeden z nejvíce zničených krajinných celků světa, se tak za padesát let může stát důležitou turistickou oblastí, kombinující horskou lesní krajinu Krušných hor s rozsáhlými vodními plochami bývalých těžebních jam. Správná rekultivace krajiny pak na místě jedné zničené vytvoří jinou, s jinými hodnotami (Cílek, 2005).

Severočeské doly, a.s., největší těžební společnost v České republice s téměř padesátiprocentním podílem na českém trhu, uvádí na svých internetových stránkách vizi předpokládaného stavu dolu Tušimice v roce 2060. V té době bude těžba ukončena a lom bude zatopen. Celková zatopená plocha by měla činit 10 km², průměrná hloubka 22,9 m, maximální hloubka 75 m. Jako zdroj vody pro dílo by měla sloužit řeka Ohře (<http://www.sdas.cz/>, 2012).

Obr. č. 7 Příklad hydrické rekultivace - vodní plocha na vnitřní výsypce lomu Most v blízkosti přesunutého děkanského chrámu v Mostě

(http://slon.diamo.cz/hpvt/2003/sekce_z/PZ11%20P_soubory/image015.jpg)

V souladu s plánem sanací a rekultivací, který vstup takových aktivit přímo předpokládá, a ve spolupráci s těžební organizací, která pro takové postrekultivační využití území může vytvořit odpovídající podmínky, je možno zvažovat také vznik ekofaremu a experimentálních forem podobných zařízení, která mohou být koncipována a provozována ve spolupráci s výzkumnými institucemi, školami atd. (Strategický plán Kadaně, 2004). Cestovní ruch v oblastech, zasažených těžbou hnědého uhlí, může přinést nové pracovní příležitosti především pro mladší ročníky, ženy, starší občany či občany s nižší kvalifikací (Anon., 2009).

4 Materiál a metody

4.1 Materiál a metody literární rešerše

První částí práce je literární rešerše (viz str. 3 – str. 26). Je zaměřena na vztah člověka a krajiny – vnímání krajiny člověkem, její funkce životního prostoru člověka, odpovědnosti vůči krajině a aspekty života v krajině silně poznamenané lidskou činností – a na specifika zájmového území. Při jejím zpracování byly využity literární zdroje věnující se dané problematice: monografie, vědecké a jiné odborné články, sborníky odborných konferencí, mezinárodní úmluvy, související s tematikou, výstupy mezinárodních projektů na obnovu krajiny, strategické plány sídel v zájmovém území aj. Zdrojem odborných pramenů byly především fondy Zemědělské a potravinářské knihovny Ústavu zemědělské ekonomiky a informací v Praze, údaje Českého statistického úřadu a v případě zahraničních vědeckých článků pak databáze ScienceDirect.

V literární rešerši jsou uvedena rovněž výzkumná data, která byla zjištěna kvantitativním šetřením, realizovaným jako součást autorčiny bakalářské práce Zemědělec jako krajinotvorný činitel, obhájené u státní závěrečné zkoušky v květnu 2010 (parametry průzkumu viz příloha č. 1). Konkrétně se jedná o ty názory populace České republiky, které souvisí se zaměřením diplomové práce a slouží jako východiska pro výzkumnou činnost, provedenou v jejím rámci.

4.2 Materiál a metody sociologického šetření

4.2.1 Data z kvantitativního šetření

Kapitola Výsledky je rozdělena na dvě části. Podkapitola 5.1 obsahuje komentovanou analýzu dat z kvantitativního šetření, které bylo uskutečněno v rámci bakalářské práce Zemědělec jako krajinotvorný činitel. Vzhledem k tomu, že mezi základní sociodemografické charakteristiky, zařazené mezi sledované proměnné, patřil údaj o kraji, do kterého spadá bydliště respondenta, bylo pro účel diplomové práce možné provést dodatečné statistické výpočty a jejich analýzu speciálně pro Ústecký kraj, do kterého náleží zkoumané území, tj. okres Chomutov. (Počet respondentů v Ústeckém kraji činil 89 osob starších 18 let. Kraj

představuje nejnižší úroveň z regionálního hlediska, na které lze provádět statistickou analýzu dat. Detailnější úroveň výpočtů, tj. na úrovni jednotlivých okresů, tento typ výzkumu, resp. velikost výběrového souboru, neumožňuje.) Využity byly s ohledem na tematiku diplomové práce následující otázky z průzkumu: „*Souhlasíte s názorem, že naši krajinu lze označit jako národní bohatství?*“ včetně zdůvodnění „*Proč ano? / Proč ne?*“, a „*Kdo je podle Vás v dnešní době nejvíce odpovědný za vzhled krajiny?*“.

4.2.2 Individuální hloubkové rozhovory

Pro druhou část kapitoly Výsledky byla využita metoda kvalitativního sociologického šetření formou individuálních hloubkových rozhovorů (parametry průzkumu viz příloha č. 2). Jeho cílem bylo získat názorový ohlas vytipovaných cílových skupin v okrese Chomutov na zkoumanou tematiku. Respondenti byli konfrontováni s regionálními názorovými diferencemi, týkajícími se pohledu na úlohu krajiny v životě současného člověka, vyzváni k vyjádření míry souhlasu s výzkumnými zjištěními a k zodpovězení dalších otázek včetně zdůvodnění jimi deklarovaných postojů.

Pro výzkumné šetření byly zvoleny dvě cílové skupiny s následující charakteristikou:

Cílová skupina I.: rodiče dětí do 15 let, trvale žijící v okrese Chomutov

Cílová skupina II: soukromě hospodařící zemědělstí podnikatelé, podnikající v okrese Chomutov.

Zdůvodnění volby zájmového území a cílových skupin

Zájmové území bylo omezeno na úroveň okresu z důvodu garance dostatečné míry heterogenity zástupců cílových skupin, a tudíž i získaných odpovědí. Zároveň bylo nutné zvolit okres dostatečně velký, který by představoval rozmanité území co do spektra využití a stavu zachovalosti přírody a krajiny. Tomuto požadavku vyhovuje okres Chomutov. Je v něm zastoupeno jak území intenzivně průmyslově využívané, tak zemědělsky obhospodařovaná půda. Spadá do něj část území Krušných hor, které se vzpamatovávají z poškození lidskou činností v minulosti, i část Doupovských hor, kam byl z důvodu vojenského využití prostoru omezen přístup veřejnosti.

K volbě cílových skupin vedly následující důvody. Jak dlouhodobě dokládají výzkumy veřejného mínění, představuje rodina pro českou veřejnost základní prvek

společnosti. Rodiče fungují jako klíčoví nositelé informací o přírodě a zprostředkovatelé kontaktu s krajinou a vliv, který v rámci výchovy hrají při formování vztahu dětí ke krajině a zájmu o ni, je nepopiratelný. Rodiče současných předškoláků a dětí školního věku zde vystupují zároveň jako vychovatelé generace, na které bude stát další péče o krajinu a o její udržitelnost ve stále náročnějších podmínkách.

Soukromě hospodařící zemědělci jsou činiteli, reálně se pohybujícími v krajině a svou činností jí i fakticky formujícími, a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu. Jde o klíčové subjekty, v jejichž činnosti se snoubí teorie s praxí, požadavky s možnostmi a představy s realitou. Jejich role při zprostředkovávání reálného sepětí s krajinou by měla narůstat. To je také důvod, proč je nutné přiznávat jejich názorům a zkušenostem odpovídající váhu.

U každé skupiny bylo na základě dané charakteristiky vyhledáno 8 osob, se kterými byl proveden rozhovor. Kromě základních charakteristik byly u obou cílových skupin zjišťovány další identifikace. U cílové skupiny I. jimi byly: pohlaví respondenta, jeho věk, dosažené vzdělání, délka života v chomutovském okrese, počet dětí a jejich věk. U cílové skupiny II. jimi byly: pohlaví respondenta, věk respondenta, dosažené vzdělání, délka podnikání v zemědělství, režim hospodaření, převažující charakter zemědělského podnikání a výměra zemědělské půdy, určené k podnikání.

Popis výzkumné metody

Vlastnímu terénnímu šetření předcházela rekrutace provedená na základě požadavků, které definovaly hlavní identifikační znaky a podmínky zařazení konkrétní osoby do skupiny. Potenciálním respondentům bylo sděleno, že jde o výzkum anonymní, tzn., že ve výsledné analýze nebudou uvedeny žádné citlivé údaje, podle kterých by bylo možné dotazovanou osobu dohledat. Oslovení potvrzovali svoji ochotu účastnit se průzkumu osobně, telefonicky nebo emailem. Terénní sběr dat probíhal v lednu 2012.

Rodiče dětí do 15 let byli oslovováni přímo, a to na vhodných místech, kde se vyskytovali ve zvýšené koncentraci – v mateřských centrech, u mateřských a základních škol, v ordinaci dětské lékařky apod. K vyhledání zemědělců byly využity mj. podklady Okresní agrární komory, obsahující seznam jejich členů, a osobní doporučení zemědělců samotných.

Rozhovor se řídil tzv. rozhovorovou nití, vymezující hlavní otázky a jejich posloupnost. V rámci tématu bylo možné (a ve vhodné míře žádoucí) základní otázky dále rozvíjet a získat tak detailnější odpovědi.

Celková doba jednoho rozhovoru závisela na individuálních časových možnostech a osobnostních charakteristikách jednotlivých respondentů, především vyjadřovacích

schopnostech a ochotě povídat si o dané problematice. Rozhovor trval v průměru tři čtvrtě hodiny.

Rozhovor bylo možné rozdělit do tří fází. První fází bylo tzv. prolomení ledů. Oba účastníci rozhovoru, tazatel³ a respondent, se vzájemně představili. Tazatel stručně nastínil téma, na které bude rozhovor zaměřen, vysvětlil účel, za kterým je rozhovor (potažmo průzkum) prováděn a požádal respondenta o sdělení jeho časových možností. Informoval respondenta o tom, že v průběhu rozhovoru bude pořizovat písemný záznam. Tazatel dbal na zajištění klidného místa, kde měl respondent dostatek soukromí. Na takovém místě bylo možné vytvořit atmosféru vhodnou pro sdílení názorů a příjemné plynutí rozhovoru a tazatel mohl nerušeně zaznamenávat sdělované odpovědi a předkládat respondentovi konfrontační materiál.

Diskuse nad problematikou se odvíjela podle scénáře, který měl k dispozici tazatel ve formě dotazníku. Ten vymezoval hlavní otázky a jejich posloupnost (tzv. rozhovorová nit). Dodržování této posloupnosti v kladení otázek bylo zcela zásadní pro celkový sběr dat (všechny rozhovory). Respondent dostal prostor pro svá vyjádření, ale nedocházelo k nežádoucímu odklonu od tematiky. Individuálně bylo nutné reagovat na dovětky, příklady, zkušenosti a návrhy, které respondent rozváděl nad rámec základních otázek. Tento způsob vedení rozhovoru umožnil získat kromě celkového náhledu i dostatek podkladů pro dokreslení problematiky v detailnější podobě.

Na závěr sdělil respondent své identifikační údaje, které byly zaznamenány do dotazníku a tazatel mu poděkoval za ochotu, čas a sdělené názory.

Dotazník

Dotazník je sestaven ze čtyř bloků. První tři bloky tvoří výzkumné otázky, týkající se přímo zkoumané tematiky. Ve čtvrtém bloku jsou soustředěny otázky, zjišťující sociodemografické zařazení respondenta. S ohledem na přehlednost byly v dotazníku, uvedeném v příloze č. 3, odebrány některé z předepsaných řádků pro zapisování odpovědí respondentů. V tištěné podobě dotazníku, která byla použita při samotných rozhovorech, byl řádků pro zaznamenání odpovědi v celé její šíři dostatečný počet.

Pro zvýšení interaktivity, zajištění hladkého průběhu dotazování a udržení zájmu i pozornosti respondentů, byly při rozhovorech využity tzv. pomocné lístky, které byly předávány respondentům spolu s pokládanou otázkou (viz přílohy č. 4 – 7).

³ Tazatelem byla v tomto případě autorka diplomové práce, která provedla všech 16 výzkumných rozhovorů.

5 Výsledky

5.1 Názor populace Ústeckého kraje na vybrané otázky týkající se krajiny

5.1.1 Krajina jako národní bohatství

Vstupní otázka byla koncipována jako polouzavřená. Nejprve byli všichni dotázaní požádáni, aby odpověděli na dotaz: „*Souhlasíte s názorem, že naši krajinu lze označit jako národní bohatství?*“ (s výběrem ze dvou variant ano/ne) a poté dostali za úkol, aby svou deklaraci zdůvodnili (spontánně, vlastními slovy).

Na základní otázku více než dvě třetiny dotázaných odpověděly kladně (70 %). Téměř každý třetí (30 %) se vyjádřil záporně.

Ženy považují krajinu za národní bohatství o něco častěji (72 %) než muži (67 %). Rozdíly jsou patrné s ohledem na věk respondenta. Čím jsou občané starší, tím častěji vidí v české krajině národní bohatství. Jde o mínění více než tři čtvrtin osob staršího věku nad 55 let (79 %), dvě třetiny generace středního věku mezi 35 až 54 lety (68 %) a necelé dvě třetiny mladých, 18 až 34letých lidí (62 %). Kladné odpovědi zaznívají viditelně častěji od osob s vyšším (75 %) než s nižším (64 %) vzděláním. Na krajinu jako národní bohatství nahlíží o něco častěji ti, kteří nemají děti ve věku do 15 let (73 %) než rodiče takto starých dětí (67 %).

Podle velikosti bydliště jsou o krajině jako národním bohatství nejčastěji přesvědčeni občané žijící ve středně velkých městech s pěti až dvaceti tisíci obyvateli (86 %), a naopak nejméně často ti, kteří bydlí ve velkých městech s dvaceti až sto tisíci obyvateli (61 %) (viz tab. č. 3).

Respondenti se v průzkumu vyjadřovali i k roli zemědělce při péči o krajinu. Tento ukazatel se jevil jako relevantní pro doplnění základní analýzy dat a byl proto použit jako sledovaná proměnná. Prokázala se vzájemná podmíněnost (viz tab. č. 4): ti občané, kteří vidí roli zemědělce jako důležitou, považují krajinu za národní bohatství mnohem častěji (73 %) než ti, kteří soudí, že zemědělci nejsou v tomto ohledu důležití (57 %).

Tab. č. 3 Krajina jako národní bohatství – Ústecký kraj podle základních sociodemografických charakteristik (dopočet do 100 % v každém řádku tvoří odpovědi „ne“)

Krajina jako národní bohatství	
Pohlaví	Ano (%)
Muž	67 %
Žena	72 %
Věk	
18 – 34	62 %
35 – 54	68 %
55 +	79 %
Vzdělání	
Nižší	64 %
Vyšší	75 %
Velikost bydliště	
Do 2 000 obyvatel	63 %
2 001 - 5 000 obyvatel	77 %
5 001 - 20 000 obyvatel	86 %
20 001 – 100 000 obyvatel	61 %
Děti do 15 let	
Má	67 %
Nemá	73 %

Tab. č. 4 Krajina jako národní bohatství – Ústecký kraj podle doplňkové charakteristiky (dopočet do 100 % v každém řádku tvoří odpovědi „ne“)

Krajina jako národní bohatství II.	
Role zemědělce	Ano (%)
Důležitá	73 %
Nedůležitá	57 %

Poté, co respondenti odpověděli na vstupní otázku (ať už kladně nebo záporně), byli požádáni, aby vlastními slovy dále sdělili a vysvětlili, proč se domnívají, že krajina je či není národním bohatstvím. Jejich spontánní odpovědi byly utříděny do skupin a opatřeny klíčovými slovy (viz tab. č. 5 a č. 6).

5.1.2 Proč je krajina národním bohatstvím

Největším podílem odpovědí, více než třetinou, zdůvodňovali respondenti svůj souhlas se základní otázkou krásou krajiny. Převažovali ti, kteří se vyjádřili obecně. Zkonstatovali, že je krajina krásná, líbí se jim, že je na naší zemi co obdivovat, případně konkretizovali, o co jde – o hory, lesy, rozmanitost krajiny, přírodní krásy aj.

S tím souvisely i zmínky každého desátého o tom, že bohatství krajiny tkví v přitažlivosti i pro někoho jiného, než pouze pro její stálé obyvatele, např. pro turisty, cizince, rekreanty, kteří mají mnoho příležitostí, jak se s krajinou seznámit.

Tab. č. 5 Proč je krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj

(součet sloupcových hodnot = 100 %)

Proč je krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj	
Důvod	Uvedlo respondentů
Je krásná (obecně či konkrétně)	37 %
Je rozmanitá	11 %
Je jedinečná	10 %
Je zdrojem obživy, jsme její součástí	20 %
Je to dědictví předků, domov, vlast	19 %
Vnitřní přesvědčení	3 %

Každý devátý si uvědomoval, že bohatství se skrývá v rozmanitosti, kterou krajina naší země skýtá. Dodával, že jde o zajímavou mnohotvárnost, na rozdíl od zemí, které mají krajinu mnohem méně pestrou, ne tolik členitou.

Každý pátý dotázaný dal do souvislosti bohatství krajiny s funkcí zdroje obživy člověka a podmínkami prostředí, které umožňují život. Zásadní je to, že jsme součástí krajiny a jsme od ní neoddelitelní, protože jde o zdroj potravin, energií, uhlí, dřeva, nerostů aj. Půda je bohatstvím odjakživa, kapitálovým statkem, který významně ovlivňuje ekonomiku země, lidé ji využívají, živí je, poskytuje své dary. Závisí na ní biologická, ekonomická i kulturní úroveň naší země, tvoří podmínky k životu lidí a k jeho kvalitě.

Pro každého pátého respondenta spočívá bohatství krajiny v tom, že se jedná o prostor, považovaný za vlast, domov, odkaz předků. Jde o součást kultury a naší historie, o naše dědictví. To zůstává i dalším generacím, které budou zdravou krajinu potřebovat. Národ,

který nemá své území a krajinu, je vykořeněný. Respondenti argumentovali tím, že se v naší zemi narodili a mají k ní, a tudíž i k její krajině, citový vztah. Vztah ke krajině však znamená i povinnost starat se o ni a o přírodní bohatství, které v ní spočívá.

Jsou i tací, kteří podvědomě cítí, že krajina je národním bohatstvím, ale neumí vysvětlit, proč tomu tak je. Tvrdí, že jde o jejich vnitřní přesvědčení, že je to úplně jasný, neoddiskutovatelný fakt.

5.1.3 Proč krajina není národním bohatstvím

V případě spontánního zdůvodnění negativní odpovědi na základní otázku byli dotázaní stručnější. Spektrum získaných odpovědí proto bylo dle klíčových slov utříděno do výrazně menšího počtu skupin, než v případě kladného ohlasu.

Tab. č. 6 Proč není krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj
(součet sloupcových hodnot = 100%)

Proč není krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj	
Důvod	Uvedlo respondentů
Je zničená (obecně či konkrétně)	44 %
Nepatří národu, je rozkradená	19 %
Není hodnotná	26 %
Je to prázdný pojem	11 %

Téměř polovina dotázaných se vyjádřila ve smyslu, že krajina nemůže být naším národním bohatstvím, neboť je zničená. To bylo definováno buď obecně, krajina je označována mimo jiné jako vydrancovaná, zpusťšená či zanedbaná, nebo dotazovaní uvedli konkrétní poškození krajiny: černé skládky, nevhodné zásahy do krajiny, těžba surovin, zastavování volných ploch, úbytek zeleně, znečištěné ovzduší aj.

Každý pátý se domnívá, že národním bohatstvím nelze označovat něco, co národu nepatří. Upozorňují na to, že krajina je v soukromých rukou, prodaná domácím nebo dokonce zahraničním subjektům. Tento fakt někteří vyjadřovali i razantněji, neváhali uvést, že se krajina a její bohatství staly předmětem spekulací, nekalého podnikání a „kšeftaření“.

Každý čtvrtý tvrdí, že krajina nijak hodnotná není, neupoutala ho ničím mimořádným, viděl už lepší nebo, že žádné bohatství z krajiny nekyne. Desetina respondentů si myslí, že

národní bohatství je prázdný pojem, nemající opodstatnění, neboť národ se o krajinu nijak nezasloužil, případně se domnívá, že se ke krajině chováme tak špatně, že si ji jako bohatství ani nemůžeme dovolit označovat. Je ničena, aniž by za to pachatelé byli potrestáni, každý si zde dělá, co chce, nenakládá s krajinou jako s bohatstvím.

5.1.4 Odpovědnost za vzhled krajiny

Současný vzhled kulturní krajiny je výsledkem dlouhodobé lidské činnosti. „*Kdo je podle Vás v dnešní době nejvíce odpovědný za vzhled krajiny?*“, byla další otázka určená všem respondentům. Vyjadřovali se volně, svými slovy. Jejich odpovědi byly utříděny podle klíčových slov do šesti kategorií (viz tab. č. 7).

Tab. č. 7 Odpovědnost za vzhled krajiny – Ústecký kraj (sloupcový součet hodnot = 100 %)

Odpovědnost za vzhled krajiny – Ústecký kraj	
Činitel	Míra odpovědnosti
Každý z nás	43 %
Stát a političtí představitelé	35 %
Profesionálové ve tvorbě a péči o krajinu	5 %
Zemědělci	3 %
Ostatní subjekty	10 %
Neví, neumí posoudit	4 %

Nejčastěji, téměř každý druhý dotázaný (43 %), uvedl, že za vzhled krajiny je odpovědný každý z nás. A svoji odpověď obvykle ještě doplnil, aby bylo jasné, koho míní, tzn., všechny ty, kteří žijí na planetě Zemi, celou společnost. Podle dotázaných se na vzhledu krajiny podílí někdo více, jiný méně, avšak každý svým dílem.

Třetina občanů (35 %) se domnívá, že největší zodpovědnost v uvedeném ohledu spočívá na státu a politických představitelích, konkrétně na vládě (současné či minulých), ministerstvech (buď obecně řečeno, nebo konkrétně na Ministerstvu zemědělství a Ministerstvu životního prostředí) a také samosprávě na všech jejích stupních (starostové, úředníci, volení zástupci krajů, měst a obcí).

Menší podíl tvoří ti, kteří se domnívají, že za vzhled krajiny jsou odpovědní profesionálové, kteří mají tvorbu a péči o krajinu ve své náplni práce, tedy krajinní inženýři,

architekti a ochranáři (5 %) anebo zemědělci (3 %). Každý desátý (10 %) přisoudil odpovědnost ještě jiným subjektům, které svou činností působí na vzhled krajiny – lesníkům, firmám, vlastníkům půdy, případně přírodě samotné. Jen minimum respondentů (4 %) se nedokázalo k otázce vyjádřit. Uváděli, že se o danou problematiku nezajímají, že nevědí, komu náleží největší díl odpovědnosti.

Muži měli o něco častěji než ženy za to, že hlavní odpovědnost za vzhled krajiny má stát a politická sféra. V názoru na ostatní činitele bylo jejich mínění velmi podobné.

Viditelná názorová odlišnost existovala z hlediska věku. Nejvíce to bylo patrné tam, kde je odpovědnost vkládána na bedra státu a politiků – vyzdvihla ji čtvrtina mladší (24 %), třetina střední (35 %) a téměř polovina seniorské generace (45 %). Pokud jde o odpovědnost přisuzovanou každému z nás, uvedli ji o něco častěji lidé mladšího (45 %) a seniorského (45 %) než středního věku (39 %). Zatímco mladí lidé oproti jiným kladli častěji důraz na odpovědnost ze strany profesionálů, střední generace častěji jmenovala zemědělce.

Značnou diferenciací roli hrálo vzdělání. Osoby s vyšším vzděláním byly výrazně častěji (52 %, tj. každý druhý), než ty s nižším vzděláním (33 %, tj. každý třetí), přesvědčeny, že odpovědnost za vzhled krajiny nese každý jednotlivec osobně. Občané s nižším vzděláním častěji tuto záležitost odosobňovali, tzn., že jmenovali stát, politiky, profesionály nebo jiné činitele.

Ve prospěch individuální odpovědnosti se vyslovili častěji než jiní rodiče dětí ve věku do 15 let (52 %), obyvatelé větších měst (53 %), ti, kteří vnímají krajinu jako národní bohatství (52 %) a také ti, kteří přisuzují důležitou roli při péči o krajinu zemědělcům (43 %).

5.2 Analýza hloubkových rozhovorů se zástupci cílových skupin z okresu Chomutov

5.2.1 Sociodemografická charakteristika respondentů

Zástupci obou zvolených cílových skupin byli vyhledáváni tak, aby kromě základní podmínky příslušnosti k dané skupině (tj. rodič dítěte do 15 let věku, trvale žijící v okrese Chomutov, nebo soukromě hospodařící zemědělec, podnikající v okrese Chomutov), představovali průřez dané sociální skupiny z hlediska pohlaví, věku a nejvyššího dosaženého vzdělání (shodně pro obě cílové skupiny), délky života v okrese Chomutov, velikosti místa bydliště, počtu a věku dětí (pro cílovou skupinu rodičů), a délky podnikání v zemědělství,

režimu hospodaření, převažujícího charakteru zemědělské výroby a výměry zemědělské půdy, využívané k hospodaření (pro cílovou skupinu zemědělců).

Tab. č. 8 Sociodemografické charakteristiky cílové skupiny I. – Rodiče dětí do 15 let

Cílová skupina I. Rodiče dětí do 15 let		
Počet respondentů: 8, z toho		
Matky: 4	Otcové: 4	
Věková kategorie		
25 – 34 let: 4	35 – 44 let: 4	
Nejvyšší dosažené vzdělání		
Střední bez maturity: 1	Střední s maturitou: 4	Vysokoškolské: 3
Délka života v okrese Chomutov		
1 – 15 let: 2	16 – 30 let: 2	31 a více let: 4
Velikost místa bydliště		
Vesnice: 2	Malé město: 4	Větší město: 2
Počet dětí do 15 let		
Jedno dítě: 4	Dvě děti: 4	
Celkem dětí: 12, z toho		
Předškolního věku: 7	Školního věku: 5	

Tab. č. 9 Sociodemografické charakteristiky cílové skupiny II. – Soukromě hospodařící zemědělci

Cílová skupina II. Soukromě hospodařící zemědělci			
Počet respondentů: 8, z toho			
Ženy: 2		Muži: 6	
Věková kategorie			
25 – 34 let: 2	35 – 44 let: 1	45 – 54 let: 2	55+ let: 3
Nejvyšší dosažené vzdělání			
Základní nevyučení: 0	Střední bez maturity: 2	Střední s maturitou: 5	Vysokoškolské: 1
Délka života v okrese Chomutov			
7 respondentů: celý svůj život		1 respondent: posledních 30 z 56 let	
Délka podnikání v zemědělství			
Do 5 let (včetně): 2	6 – 10 let: 2	11 – 15 let: 2	16 a více let: 2
Režim hospodaření			
Konvenční: 4		Ekologické zemědělství: 4	
Převažující charakter zemědělské výroby			
Rostlinná výroba: 4		Živočišná výroba: 4	
Výměra zemědělské půdy určená k hospodaření			
Do 10 ha: 1	11 – 50 ha: 2	51 – 100 ha: 3	101 – 500 ha: 2

5.2.2 Krajina – bohatství

První otázka bloku Krajina – bohatství, který byl koncipován shodně pro obě cílové skupiny, zněla: „Lze krajinu označit jako národní bohatství?“ Pro akceptaci či odmítnutí výroku byly respondentům nabídnuty možnosti Ano / Ne.

Všichni dotázaní v obou cílových skupinách odpověděli kladně, tzn., že krajinu lze označit jako národní bohatství. Ani jeden s odpovědí neváhal. Poté, co dotázaní sdělili svůj

názor na vstupní otázku, byli seznámeni prostřednictvím Lístku A (viz příloha č. 4) s výsledky reprezentativního kvantitativního průzkumu, ve kterém se občané České republiky, tedy i Ústeckého kraje, vyslovovali ke stejné problematice. Doprovodná otázka zněla: „*V Ústeckém kraji je nejmenší podíl občanů, kteří jsou přesvědčeni o tom, že krajinu je možné označit jako národní bohatství. Proč si myslíte, že tomu tak je?*“

Získané odpovědi byly velmi konzistentní, tzn., že se výrazně nelišily ani podle cílové skupiny ani podle sledovaných sociodemografických charakteristik. Dominovaly jim především následující dva důvody: absence vztahu ke krajině, daná jednak historicky osídlením kraje po poválečném odsunu sudetských Němců a zároveň charakteristikou nově příchozích obyvatel (zazněla v odpovědích polovina rodičů i zemědělců); a průmyslová zátěž, které vévodí těžební průmysl těsně následovaný elektrárenským a chemickým (výslovně ji zmínili tři rodiče a pět zástupců zemědělců).

Absence vztahu ke krajině podle dotazovaných souvisí s nepůvodností obyvatelstva „*v rámci osídlování sem přicházeli lidé z nejrůznějších míst, z Volyně, Slovenska, Maďarska...*“, jehož vztah k Ústecku se rodil „*de facto násilně, přijeli za prací a k tomuto kraji nic necítily*“. Matka dvouleté dcery z Chomutova k tomu podotkla: „*Málokdo vám řekne – my jsme z Chomutovska. Lidé spíše zmiňují, odkud pocházela jejich rodina, leckdy přímo básní o původním domově, je patrné, že tu postrádají kořeny.*“ Nově příchozí se pak podle dotazovaných, především z řad rodičů, vyznačovali specifickým přístupem ke krajině. Byl jim přidělen majetek, ke kterému neměli vztah, který „*jen vytěžili a nic budovat nechtěli*“. Muži – rodiče byli ve svých výpovědích ohledně přistěhovalců leckdy dost kritičtí, zazněl i výraz „*přivandrovalec*“, lidé si podle nich „*nikdy ničeho nevážili; ze své domoviny odešli ti, kteří si mysleli, že jinde bude líp, třeba i bez práce; přišli kdoví odkud, 'vyfasovali' statek a bylo hotovo*“.

Že kritika přešla i do hodnocení současného obyvatelstva, dokazuje zdůvodnění, že „*nad tím lidé nepřemýšlí, nemají k půdě vztah, jsou to především konzumenti, nejraději tráví čas v obchodních centrech; lidi příroda všeobecně nezajímá, obzvláště v našem kraji*“. Gramotnost obyvatelstva budování vztahu ke krajině také nenahrává „*je zde podle mne nejnižší gramotnost z celé republiky, proto je tu hodně lidí, kteří nad tím nedokážou přemýšlet*“. Antropogenní zátěž v minulosti vedla k tomu, že mnozí lidé získali pocit marnosti, rezignovali na to, že by se zde o krajinu měl někdo starat, přestala být důležitou. Dnes je situace jiná, ale lidé „*nevědí o tom, že by se něco změnilo, stále uvažují stejně; v myslích lidí je Ústecko zafixované jako zničený kraj*“.

Ústecký kraj je bohatý na nerostné suroviny, především hnědé uhlí. To lze v podstatě označit jako bohatství tohoto národa, respektive geografické oblasti. Kraj, který slouží svými zdroji (nejen) zbytku republiky, není kvůli následkům těžby považován za „zcela reprezentativní pro naši zemi a tím pádem mohou mít někteří lidé pocit, že zdejší krajina bohatstvím není“. Řečeno stručně matkou dvou malých dětí „je to nejvíc zničená krajina z celé republiky“. Dotázaným je jasné, že žijí a pracují v průmyslovém kraji, „v kraji severočeské hnědouhelné pánve“, kde na těžební průmysl navazuje energetické využití rudy a je zde rovněž vysoká koncentrace chemického průmyslu. „Ústecko, to jsou chemičky v Ústí, Litvínově, a kam oko pohlédne, samá šachta“, shrnul starší zemědělec.

Krajina na Ústecku – pozitiva

Ačkoliv odpovědi respondentů, respektive jejich vysvětlení, proč jsou občané Ústecka oproti jiným regionům vůči „své krajině“ kritičtější, vyznívaly poměrně negativně, skýtá i ona konkrétní bohatství a jsou v ní místa, která lze označit za pěkná. Která to jsou a proč, tak zněla další rozhovorová otázka. Pro reakce dotázaných bylo příznačné, že se nemuseli příliš zamýšlet, dokázali odpovědět obratem, konkrétně a věcně. Žebříček míst, která se objevila alespoň dvakrát, uvádí tabulka č. 10.

Tab. č. 10 Přehled spontánně jmenovaných pozitiv krajiny na Ústecku (pozitiva, uvedená více než jednou)

Jaké konkrétní bohatství skrývá krajina Ústecka?	
Lokality, místa	Celkem zaznělo x-krát (z toho v cílové skupině I. / II.)
Krušné hory (Měděnec, Klínovec)	14 x (6 / 8)
Českosaské Švýcarsko (Soutěsky Labe)	6 x (4 / 2)
Doupovské hory	5 x (2 / 3)
Poohří	5 x (2 / 3)
Krásný Dvůr – zámek a arboretum	3 x (2 / 1)
České Středohoří (Milešovka)	2 x (1 / 1)

Mezi místy a lokalitami, které zazněly pouze jednou, se objevily (řazeno abecedně): lom Barbora u Teplic; hrad Jimlín; Komáří Vížka u Teplic; Kouty u Litvínova; Klášterec nad Ohří – zámecký park; Litoměřicko; Nechranická přehrada; Podkrušnohorský ZOOPARK; Úhošť – stolová hora a Žatecko. Počet odpovědí se u rodičů a zemědělců příliš nelišil. Zemědělci o něco častěji uváděli místa, která se v žebříčku umístila na předních pozicích. Odpovědi rodičů byly pestřejší: spadají mezi ně téměř všechna místa, která se v odpovědích objevila pouze jednou. Sociodemografické charakteristiky neměly na odpovědi vliv.

V případě Krušných hor dotazovaní ve většině případů doplňovali svůj dojem z lesů, které zažily opravdovou proměnu a nyní jsou skutečnou ozdobou hor a po právu krajinným bohatstvím. *„Když se vrátím do svého dětství, vybavuji si uschlé stromy v Krušných horách, to byl historický omyl – dnes se porosty vzpamatovaly a Krušné hory opět stojí za návštěvu“*. Oblast Doupovských hor hodnotili jako velice zachovalé území z hlediska fauny i flóry *„je tam téměř panenská příroda a klid, škoda, že není možné se tam dostat, zpřístupnit bývalý vojenský prostor veřejnosti, udělal bych alespoň dny otevřených dveří, ovšem s průvodci, neboť lidé se neumí v přírodě chovat“*, řekl starší zemědělec.

Kromě konkrétních lokalit zazněly také odpovědi všeobecnějšího rázu, které chválily obecně krajinu *„spíš na severu kraje a severozápadě našeho okresu“*, *„lesy, louky“*, *„úrodné nížiny“*, *„množství udržovaných památek, vhodně doplňujících krajinu“*, *„povodí řek“*, *„rekultivované plochy“*, *„upravená okolí vesnic a venkov“*, *„místa, kde člověk může vnímat klid a mír, kde nebudí nekontrolovaná výstavba“*.

Krajina na Ústecku – negativa

A jaké jsou slabé stránky krajiny v Ústeckém kraji, v čem spočívá její devastace? Tak zněla další otázka. Rodiče se v ní vyjadřovali mnohem obšírněji než zemědělci, hlavní jmenovatel však měly odpovědi společný, a sice těžební činnost a na ni navazující průmysl. Slova „šachta“ a „těžba“ vyslovilo všech 16 respondentů bez výjimky.

Zemědělci odpovídali stroze, spíše výčtem – negativy krajiny jsou podle nich zejména dopad poválečného rozvoje průmyslu, šachty, resp. celá hnědouhelná pánev, těžba (nejen uhlí, ale i písku aj.), chemické závody, zatížení elektrárenským průmyslem, zabírání orné půdy a výstavba průmyslových parků.

Rodiče dodávali i osobní zkušenosti. Připomínali doby, kdy obyvatelé Ústeckého kraje čelili zhoršeným životním podmínkám kvůli neodsířeným elektrárnám a smrkové porosty

v Krušných horách byly závažně poničeny kyselými dešti. Těžba znamenala významný dopad do života lidí. Musely jí ustoupit vesnice, lidé přišli o domovy i o své kořeny „*to je smutná kapitola československých dějin*“. Důsledky povrchové těžby jsou patrné buď přímo pohledem na doly „*kdykoliv jedeme po silnici č. 13 (Karlovy Vary – Chomutov, pozn. autorky), nabízí se hrůzný pohled*“, nebo i změnou vzhledu krajiny „*břízy vysázené v řadách nemají podle mne s přírodou nic společného*“. Na rekultivace je celkově pohled rodičů nejednoznačný, někteří jsou citliví na poněkud „umělý“ vzhled právě vysázených porostů, jiní je chválí. Dotázaným vadí pokles úcty ke krajině, který vede k její pokračující devastaci „*doly to tu zničily nejvíc, na ně jsou napojené elektrárny, pak se na ně nabaloval další průmysl, především chemický, a nyní se pod heslem 'když už se to tu ničí, ať se to zničí pořádně', odtěžují i další materiály – písky apod.*“

Krajina okresu Chomutov – vhodnost pro život

K další otázce obdrželi respondenti pomocný lístek B, na kterém byl graficky znázorněn fiktivní rozhovor tří osob, které se baví o krajině okresu Chomutov jako o prostředí vhodném pro život. První osoba (A) zastávala skeptický pohled, druhá (B) víceméně neutrální, třetí (C) byla ohledně pozitiv krajiny na Chomutovsku optimistická (přesné znění jednotlivých výroků viz příloha č. 5, Lístek B). Kromě odpovědi na to, s jakým názorem by se respondenti nejspíše ztotožnili, měli také uvést, jak by se do rozhovoru zapojili, co by dodali. Odpovědi respondentů na první část otázky shrnuje tabulka č. 11:

Tab. č. 11 Ztotožnění respondentů s výroky účastníků fiktivního rozhovoru

Ztotožnění respondentů s výroky účastníků fiktivního rozhovoru	
Cílová skupina I. Rodiče	Cílová skupina II. Zemědělci
S výrokem osoby A: 0	S výrokem osoby A: 1
S výrokem osoby B: 1	S výrokem osoby B: 2
S výrokem osoby C: 7	S výrokem osoby C: 5

Rodiče se ukázali být ohledně krajiny „jejich“ okresu jako prostředí vhodného pro život optimističtější než zemědělci. Až na jednoho z nich souhlasili s tím, že krásná krajina je všude, stačí ji jen chtít hledat. „*Kdo nehledá, ten nenajde, Krušné hory mám prošlé a znám*“

v nich krásná místa. Dám vám příklad, hned naproti pruněřovské šachtě, pod zříceninou hradu Hasištejn, teče z hor potok a v něm žijí pstruzi,“ uvedla matka dvou dětí z malé vsi poblíž města Kadaň. Dodávali, že v každém kraji jsou kromě pozitiv i negativa *„kdybych žil v krásném kraji, tak bych v průběhu života kromě pozitiv vnímal i negativa, kterých si během turistické návštěvy nejsem vědom“*. Člověk se navíc nerozhoduje o tom, kde bude žít, jen na základě krás krajiny *„jsou tu i další kvality, jako například historie, z jejího pohledu má život zde jiný rozměr, dodává mu kouzlo“*, *„to, že jsou v rámci naší republiky i hezčí kraje, pro mne není důvodem ke stěhování“*. Cestováním si lze nicméně splnit touhy po spatření zachovalejšího rázu přírody *„lidé rádi poznávají nové kraje“*. Rodiče přiznávali, že rekultivace postupují, a že přispívají k lepšímu vzhledu krajiny *„vidím, že se tu něco děje, pamatuji si nerekulitované území z dob, kdy jsem byl kluk, dnes bych to samé místo nepoznal – líbí se mi to“*, uvedl otec sedmileté dcery.

Zemědělci tak zajedno nebyli. *„Kdybych nebyl svázan s půdou a nepřebíral hospodaření po svém otci, už bych tu nebyl“*, prohlásil kategoricky třicetiletý hospodář. Stejně se vyjádřil i druhý z dotázaných mladých mužů, kteří na Chomutovsku podnikají v zemědělství. Uvedl, že zde má kromě půdy, na které hospodaří, také rodiče a prarodiče, a proto o stěhování neuvažuje. Dodal však, že situaci nevnímá jako život omezující, protože provozuje rostlinnou výrobu, a není pro něj problém vždy pár měsíců mimo vegetační dobu strávit cestováním a pobytem mimo domov. Podobný názor zastávala i podnikatelka z šestisetlhavé obce *„narodila jsem se tu, krajina se mi líbí, a když chci vidět něco jiného, vyberu si s ohledem na své zájmy místo, kde strávím dovolenou“*.

Ti z nich, kteří jsou s krajinou spokojeni, buď uvedli, že vždy může být hůř *„tak zlé to tu není, horší by bylo, kdyby se na Chomutovsku více uchytil chemický průmysl,“* že všechno zlé je pro něco dobré *„řekl bych, že díky šachtám máme možnost získat nějaké finanční prostředky, příspěvky na kvalitu života v krajině i ve městech,“* a také, že spokojenost s krajinou úzce souvisí s chováním každého z nás *„chovejte se slušně k přírodě a bude tady krásně“*.

5.2.3 Krajina – odpovědnost

Druhý blok otázek se věnoval odpovědnosti za krajinu. Dotazovaní byli nejprve vyzváni, aby sdělili, kdo je podle nich nejvíce odpovědný za vzhled krajiny. V odpovědích obou cílových skupin nastala naprostá shoda. Vždy tři respondenti z osmi soudili, že je to každý z nás, a ostatních pět se přiklonilo k názoru, že hlavním odpovědným je státní správa na

všech jejích úrovních a političtí představitelé.

Poté byli, opět s pomocí lístku, konfrontováni se zjištěními kvantitativního průzkumu, tzn., jak na stejnou otázku odpověděli občané Ústeckého kraje (konkrétní zjištění a podoba lístku viz příloha č. 6, Lístek C). Po prostudování dat jim byly položeny tři doplňující otázky.

První podotázka zjišťovala, proč podle dotazovaných veřejnost v Ústeckém kraji přisoudila zemědělcům tak malou míru odpovědnosti (jako nejvíce odpovědné za vzhled krajiny je označili jen tři lidé ze sta). Zatímco odpovědi rodičů se točily kolem faktu, že zemědělců je v regionu málo, jejich činnost není výrazná a v průmyslovém kraji nejsou prioritní, výpovědi zástupců zemědělců měly hořčí nádechy – důvodem jsou nezáměr, přezírání poslání zemědělce a chybějící podpora.

Podle veřejnosti je Ústecko především krajem průmyslovým. Role zemědělce tak v něm nevystupuje tolik do popředí, jako je to v jiných krajích „*já tu žiju a vidím, co tu vzniklo, a to prostě zemědělci neudělali*“. To, co se s krajem stalo, bylo vzhledem k zásobám nerostného bohatství nutně politickým rozhodnutím. I vizuálně tak podle rodičů lidé – ať už v kraji žijící nebo jej navštěvující – vnímají spíše šachty a doly „*ty jsou víc vidět než pole*“. Někteří šli v úvaze ještě dál. „*Já jsem srovnáný se statutem quo. Zemědělci zasáhli do vzhledu krajiny především v minulosti, a to od poloviny 14. do poloviny 20. století, a pak ještě kolektivizací, ale od té doby se jejich vliv omezuje na střídání plodin,*“ uvedl otec roční dcery. Matka dvou dětí předškolního věku se naopak domnívá, že lidé zemědělcům větší odpovědnost nepřisuzují z toho důvodu, že se dnes již zemědělci snaží více pracovat v souladu s přírodou. „*Já si jejich vlivu nejsem vědom,*“ prohlásil otec sedmileté dcery, „*maximálně potkám na silnici pomalý traktor, který nemohu předjet.*“

„*Povolání zemědělce není prestižní, jsou přehlíženi,*“ zaznělo hned v prvním provedeném rozhovoru s mladým zemědělcem. Tento názor zazníval opakovaně. Vztah veřejnosti k zemědělství v kraji de facto neexistuje, ze strany veřejnosti není zájem, negramotnost vůči přírodě situaci nepřispívá. Zemědělství má přitom podle jejich názoru i v Ústeckém kraji stále velký podíl na stavu krajiny. „*Možná zde zemědělské plochy nepůsobí tak výrazně jako v jiných krajích, asi i díky tomu, že jsou tu hory*“, zamýšlel se starší zemědělec, „*i na horách je ale třeba o pozemky pečovat.*“ Samostatnou kapitolou je vliv médií. Média k budování pozitivního vztahu k zemědělství nepřispívají vůbec. „*Když už nějaká zpráva o zemědělcích zazní, tak je to maximálně taková, že to zemědělec tamhle zoral a vesnice byla zaplavena bahnem z jeho polí,*“ postěžoval si jeden z dotazovaných. V kraji přitom není s půdní erozí takový problém jako v jiných zemědělských oblastech (ale televizní

divák nad specifiky krajů nerozlišuje), i chov dobytka „*zmizel z nížin, skot se nyní pase na horách, takže již občany neobtěžuje zápachem, jako dříve, když byl ustájen ve chlévech*“. To však svým způsobem přispívá k nízkému povědomí lidí o činnosti zemědělců v kraji, „*protože většina lidí žije mimo hory, kde se dobytek pase*.“ Zemědělci nicméně vcelku kriticky směřovali komentáře i do vlastních řad. Leckteří zemědělci by se o svá pole měli starat lépe a tak přispívat k lepšímu obrazu v očích veřejnosti, měli by pracovat na tom, aby o svém kladném vlivu na krajinu okolí přesvědčili.

Proč jsou naopak politici, kterým odpovědnost přisuzuje více než třetina obyvatel Ústeckého kraje, hodnoceni jako o tolik odpovědnější, tam směřovala druhá podotázka. Rodiče se častěji než zemědělci domnívají, že lidé mají tendenci přesouvat vlastní odpovědnost na stát a politiku celkově. Zemědělci častěji míní, že stát je představitelem nejvyšší výkonné moci a ze své pozice je za stav krajiny odpovědný.

„*Lidé na politiky rádi svádí to, pro co nemají vysvětlení, a nejsou schopni přiznat si vlastní díl odpovědnosti, ale politiky si přece volíme my sami*“, uvedla matka dvou malých dětí. „*Když vidím možnosti na lístku, uvědomuji si, že správná by měla být odpověď 'každý z nás', každá jiná zavání hledáním viníka*“, řekl otec sedmiletých dvojčat. Téměř polovina dotázaných rodičů se zmínila o dědictví minulého režimu, kdy za podmínek centrálního řízení nebyli občané zvyklí přebírat osobní zodpovědnost, doslova se „*odevzdávali do vůle státu*.“ Po převratu se řešily především ekonomické záležitosti a krajina není prioritou doposud. „*Je to sice tendencí svalit ze sebe vinu, ale krajina a její stav se koncepčně neřeší, buď se politici bojí zaujmout nějaké stanovisko, nebo si neuvědomují závažnost péče o krajinu, takže ano, mohou za to politici, ale víc tím, co nedělají, než tím, co dělají*.“ I zde, podobně jako v odpovědích na předchozí otázku, dotazovaní uvedli, že rozhodnutí o těžbě bylo politickým rozhodnutím. Dva rodiče z osmi výslovně sdělili, že stát a politici mají největší vliv, neboť vydávají povolení, rozhodují o všech důležitých změnách v krajině včetně výstavby, změny orné půdy na stavební pozemky apod.

Tento názor u zemědělců naopak převažoval. Politici představují exekutivní moc, schvalují rozpočet, rozhodují od nejvyšší úrovně až po místní úřady. Základní vizi krajiny musí předložit stát, potažmo ministerstva, především Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství. Dotazovaní často vymezovali odpovědnost státu a politiků jejich negativním vlivem „*nejdou příkladem; dělají pravý opak dobra pro krajinu; mají jiné myšlenky, než se zabývat krajinou; nejsou to odborníci, jsou dobří maximálně tak pro předražování státních zakázek*.“ Objektivní postoj vyžadují zemědělci také na úrovni, se

kteřou jednají při výkonu své práce nejčastěji „*když něco chci, musím na úřad, tam jsem buď dobrý, nebo špatný, rozhoduje to, kdo sedí za stolem a jak jsem se na tom úřadě již 'zapsal', úředníkům chybí profesionalita*“.

Jak nejodpovědnější ve vztahu ke vzhledu krajiny byli veřejností Ústeckého kraje ohodnoceni lidé samotní – člověk, společnost, každý z nás. Proč si respondenti myslí, že tomu tak je? V odpovědích obou cílových skupin na tuto třetí podotázku nejčastěji zaznívalo, že každý člověk může svým dílem ovlivnit celek. Rodiče častěji odůvodňovali výsledek tím, že si čím dál více lidí uvědomuje důležitost osobní odpovědnosti, zemědělci byli tentokrát neobvykle struční a častěji než rodiče konstatovali, že člověk je jediný živočišný druh, který dokáže vzhled krajiny ovlivňovat ve velkém měřítku.

Každý si vytváří prostředí kolem sebe, jak uzná za vhodné a jak odpovídá jeho vkusu a představám, domnívali se rodiče. Pokud se každý sám za sebe bude chovat zodpovědněji, bude přispívat – možná i nevědomky – ke zlepšení životního prostředí a krajiny nejen ve své těsné blízkosti. Každý může zároveň dát ve volbách svůj hlas konkrétní politické straně, má šanci se k něčemu vyjádřit, s něčím nesouhlasit – nebo být naopak pasivní a přispívat k devastaci krajiny svou nečinností. „*Je to naše bohatství stejně jako například naše finance, o těch se musíme také rozhodovat odpovědně, ale krajina je abstraktnější pojem než peníze v kapse,*“ řekla jedna z dotázaných matek.

„*Těší mě zjištění z průzkumu, že si stále více lidí uvědomuje, že jako člověk tuto planetu zcela přetváří podle svého, a že za své činy musí nutně převzít odpovědnost,*“ sdělila matka ročního dítěte. Podle otce dvou žáků prvního stupně základní školy dochází ke generační výměně a odpovídají lidé, kteří si svou odpovědnost již uvědomují. Svou roli hraje i vývoj od nedávné minulosti, který „*vede k přesunu odpovědnosti na jednotlivce – za zdraví, rodinu, své příjmy, splátky hypotéky, ale také za krajinu,*“ uvedla jedna z respondentek.

„*Kdo jiný než člověk? Nikdo jiný tu není, není to na koho svést,*“ řekl jeden ze zemědělců. Za stav přírody a krajiny zodpovídá lidstvo rovným dílem. Záleží pak na míře povědomí lidí a na jejich svědomí, které jim umožní nebo zakáže chovat se určitým způsobem. Zodpovědnost je na každém z nás a jedním z dokladů projevu zodpovědnosti je aktivita. „*Necháváme vládu pracovat tak, jak pracuje, málo se podílíme na tom, abychom napsali do novin, byli aktivní, dali najevo svůj názor na množství peněz, které jdou na ochranu životního prostředí*“, uvedl starší zemědělský podnikatel.

Představa o odpovědném jednání vůči krajině

V další části rozhovoru dostali respondenti za úkol pokusit se ve světle toho, co bylo řečeno, charakterizovat, jak by podle nich mělo na poli péče o krajinu vypadat odpovědné jednání zmíněných činitelů, tj. politiků, zemědělců a řadových občanů.

Jaké by tedy mělo podle respondentů být chování odpovědného politika? Obě skupiny mu připisují řadu vlastností, z nichž se v mnohém shodují, ale důraz, který na ně kladou, se v úhlu pohledu liší. V názorech se odráží odlišná socioekonomická podstata cílových skupin.

Zemědělci v souvislosti s výkonem své profese vyžadují od činnosti odpovědného politika něco jiného než rodiče. Politik má podle nich být především schopný stanovovat priority, přijímat konkrétní opatření, vykazovat odbornou zdatnost, mít rozhled, a hájit zájmy české krajiny usilováním o prosazení vizí a strategických rozhodnutí na úrovni výkonu své práce. Rodiče na první místo staví schopnost naslouchat různým zájmovým skupinám včetně široké veřejnosti, ale současně odolávat jejich nátlaku, který by vedl k nesprávnému, účelovému rozhodnutí. Politik by podle rodičů neměl upřednostňovat zisk na úkor přírody, ničit ji a „*vidět za každou cenu jen peníze*“, ale měl by pro ni chtít něco udělat.

Zamyšlení nad chováním odpovědného zemědělce se v odpovědích rovněž lišilo v závislosti na příslušnosti k té které cílové skupině. Zemědělci se soustředili dominantně na dodržování základních pravidel správného hospodaření, především aspekty péče o půdu. Odpovědný hospodář by podle nich měl dodržovat veškeré předpisy, stanovené s ohledem na oblast, ve které provozuje zemědělskou výrobu, měl by zabránit erozi půdy, volit vhodné osevní postupy, omezovat pojezdy těžkou technikou apod. Rodiče sice také jmenovali některé z těchto aspektů, vyjadřovali se však v nemalé míře také k postavení zemědělství a zemědělců v dnešní době. Měli za to, že odpovědná péče není za stávajících podmínek snadná „*myslím, že zde odpovědné zemědělce máme, ale naše společnost a legislativa je utlačují, omezují, co mohou pěstovat, kolik mohou zaset, kam to mohou vyvážet atd.*“.

Posledním hodnoceným byl odpovědný občan. Zemědělci kladli důraz především na to, aby byli občané uvědoměli co do konkrétního chování v krajině – pořádkumilovní, vychovaní, respektující, že krajina má své vlastníky a někdo o ni pečuje. Toto povědomí by měli lidé získat především z výchovy v rodině a absolvování základní školy. Rodiče sice také jmenují některá konkrétní pravidla chování, které by měl odpovědný občan ctít (nevstupovat do zákazů, neznečišťovat přírodu odpadky apod.), jako hlavní však zdůrazňují nutnost vybudovat si kořeny, vytvořit vztah k oblasti, krajině, ve které žije, smýšlet ekologicky, „*aby svým běžným životem*

neškodili prostředí, a současně si uvědomovali, že i oni mají vliv na to, co se kolem něj děje, a že mohou věci změnit, když se jim něco nelíbí“.

5.2.4 Krajina – výchova a aktivity

Odpovědným se člověk stává tehdy, je-li k odpovědnosti veden a vychováván. V průběhu života na něj působí nejrůznější činitelé, kteří mohou jeho vztah ke krajině formovat v různé intenzitě a s různým výsledkem. Deset takových bylo dotázaným předloženo na posledním pomocném lístku (viz příloha č. 7). Měli za úkol ohodnotit míru vlivu těchto činitelů na stupnici od 0 do 10, kdy 0 = zcela nedůležitý činitel a 10 = činitel s maximální důležitostí. Činitele sestupně seřazené podle počtu přidělených bodů uvádí tabulka č. 12.

Pokud jde o úlohu činitelů s primárně výchovným dopadem, přisuzují polovině z nich větší roli zemědělci, polovině rodiče. Zástupci obou cílových skupin mezi tři činitele s nejvyšším výchovným vlivem řadí rodinu, školu a příkladné zemědělce, přičemž rodina stojí na nejvyšším stupni významnosti. Mateřská škola, mezičlánek mezi prvními roky rodičovské výchovy a povinné školní docházky, obdržela rovněž vysoké hodnocení obou cílových skupin. Jak zhodnotil jeden respondent *„rodina je základ, školka pokračuje v tom, co rodina začala“.*

Co se týká činitelů s primárně informačním vlivem, zemědělci přisuzují všem čtyřem viditelně větší roli v porovnání s hodnocením rodičů. Největší vliv má, častěji podle zemědělců než rodičů, televize. I dopad internetu je podle zemědělců intenzivnější. Nejmenší vliv byl shodně zástupci obou cílových skupin přisouzen působení veřejných knihoven. Vliv televize je nesporný. Podle názoru dotazovaných je však problém, nalézt v televizním programu pořad vhodně koncipovaný pro určité věkové skupiny, především pro děti *„pořady jsou kvalitní, ale převažují ty z oblastí, které se nás moc netýkají, např. pořady o Antarktidě“.*

Uvedené přidělování bodů bylo poslední otázkou, která byla v rozhovoru formulovaná shodně pro všech šestnáct respondentů. Jak vyplynulo z předchozí otázky, obě cílové skupiny mohou významně přispět k utváření vztahu ke krajině. Na závěr rozhovoru byl proto zvlášť pro rodiče a zvlášť pro zemědělce připraven blok otázek, týkajících se výhradně role, kterou v této oblasti sehrává cílová skupina, jež reprezentují (konkrétní znění otázek viz příloha č. 3 Dotazník, pasáže Specifické otázky pro cílovou skupinu rodičů a Specifické otázky pro cílovou skupinu zemědělců).

Tab. č. 12 Vliv činitelů při výchově k odpovědnosti vůči krajině (řazeno sestupně, zvláště za každou cílovou skupinu a prioritní působení činitele)

Vliv činitelů při výchově k odpovědnosti vůči krajině			
Cílová skupina I. Rodiče		Cílová skupina II. - Zemědělci	
Činitelé primárně výchovní	Průměr	Činitelé primárně výchovní	Průměr
Rodina	9,9	Rodina	10
Příkladní zemědělci	9,3	Základní škola	9,3
Základní škola	8,4	Příkladní zemědělci	9
SEV	7,9	Mateřská škola	8,6
Mateřská škola	7,8	SEV	7,8
Mimoškolní zájmová zařízení	7,6	Mimoškolní zájmová zařízení	7,4
Činitelé primárně informační	Průměr	Činitelé primárně informační	Průměr
Televize	5,8	Televize	8,3
Internet	5,8	Internet	7,3
Noviny, časopisy	4,6	Noviny, časopisy	5,9
Veřejné knihovny	4,5	Veřejné knihovny	5,4

Pozn. SEV = střediska ekologické výchovy (ekocentra, ekopradny)

Názory rodičů

První otázka, cílená výhradně na rodiče, zjišťovala, jak mohou rodiče své děti k lásce a odpovědnosti vůči krajině vychovávat. Na tuto otázku odpovídali rodiče jasně, bez zaváhání. Z jejich odpovědí bylo možné sestavit tzv. patero odpovědného rodiče, seřazené sestupně podle toho, jaký důraz byl na danou odpověď rodiči kladen (viz tab. č. 13).

Tab. č. 13 Patero rodiče – vychovatele k odpovědnosti a lásce ke krajině

1. Pobývat s dětmi venku
Chodit ven, na procházky; brát děti do přírody, na pěkná místa; brát je pravidelně na výlety; jezdit do přírody, obzvlášť pokud žije rodina ve městě, aby měly děti příležitost zjistit, co je to kouzlo potůčku v lese, jinak si k přírodě vztah nevytvoří; vzít je na statek, kde mají možnost zjistit, jak vznikají potraviny, kdo je to zemědělec
2. Učit děti chování se v přírodě, diskutovat s nimi
Vysvětlovat dětem základní principy fungování přírodních jevů; nechat je být součástí přírody, jak jen to je v dnešní době možné; vést je ke vztahu ke zvířatům; učit je, jak se správně v přírodě chovat, že když tu příroda nebude, nebudeme ani my; nejezdit s dětmi jen po krásách, ale i po „ošklivostech“, aby měly srovnání; upozorňovat na nevhodné chování ostatních lidí, na dopady nešetrného jednání s přírodou
3. Mít vztah k přírodě, být důsledný
Nečinit to, co ohledně chování k přírodě u druhých sami kritizujeme; mít vůči přírodě pokoru a učit jí i děti; mít sám vztah ke zvířatům, respekt k přírodním dějům; být dobře vychován svými rodiči
4. Rozvíjet vztah dětí k přírodě vhodným způsobem
Nespoléhat se zcela na techniku jak v domácnosti, tak při práci na zahradě, být schopen „pracovat rukama“; kupovat nebo půjčovat vhodné knížky, například o životě na statku, o zvířatech, rostlinách; nepreferovat televizi; vybírat v televizi vhodné pořady; brát děti například do chráněné krajinné oblasti a nechat je studovat tabule na naučných stezkách, kde jsou popisovány specifické podmínky chování na takovém území; provozovat geocaching, který rodinu tmelí a dostane ji na spoustu zajímavých míst v krajině; najít dětem vhodný kroužek, který je na chování v přírodě zacílen, třeba Skaut
5. Chovat se šetrně, neplýtvat
Třídít v domácnosti odpad; používat recyklované materiály; dělat věci šetrně „naše děti vědí, že zbytky jídla se nevyhazují, ale bereme je slepicím“; využívat šetrnou chemii v domácnosti; neplýtvat jídlem; nehromadit zbytečné věci

Jaké okolnosti nahrávají tomu, aby se rodičům výchova k odpovědnosti a lásce ke krajině dařila, to mapovala následující otázka. Odpovědi byly tentokrát velmi rozmanité, prakticky každý rodič měl svůj úhel pohledu na věc. Opakovaně zazněl názor, že situaci paradoxně nahrává stav krajiny takový, jaký je „*když jedu s dětmi kolem elektrárny, děti vnímají, že se tam něco děje, vidí kouř, mohu jim vysvětlit, o co jde, to není ve zbytku republiky běžné; mohu dětem ukázat špatný příklad, kterého je všude kolem dost*“. I přírodní katastrofa může mít pozitivní dopad „*lidé jsou v takovém případě ochotni pomoci přírodě, zaktivizují se*“.

Úsilí rodičů napomáhají vhodně zvolené volnočasové aktivity pro děti, respektive jejich nabídka „*dnes je naštěstí možné zajet si na ekofarmu, na statek, kde si dítě podrbe kozu nebo nakrmí králíka*“, celkový rozvoj turistiky, která se stává žádoucím vyplněním volného času a tím pádem je nabídka v oblasti turistického ruchu na lepší úrovni než dříve, „*a láká nejen na historii, ale i na krajinu*“, a v neposlední řadě i vlastnictví chaty či chalupy, kde rodiny tráví víkendy a další volný čas. Dvě matky zmínily přirozenou zvědavost dětí, vnímavost vůči okolí a absenci předsudků, ovšem za předpokladu, že je dětský zájem podchycen včas.

Pomáhá také podobně naladěné okolí – fungující prarodiče, stejně smýšlející přátelé, vzor v rodině, ale i soused, který se k přírodě naopak chová nevhodně a slouží jako špatný příklad. Rodiče dále zmiňovali pozitivní vliv návyků a vzpomínek z vlastního dětství, odpovědné a osvícené vedení obce, schopné pedagogy ve školce a škole a dostatek vhodných knížek, časopisů, pracovních sešitů apod.

A co naopak snahu rodičů narušuje a limituje? Zde byla odpověď jednoznačná a lze ji vystihnout velmi stručně – vliv médií a společenské klima. Média stahují pozornost dětí nežádoucím směrem, televize nabízí nevhodné spektrum pořadů, nutí děti ke konzumu, jehož důsledkem je negativní vliv na krajinu nejen u nás, ale v celém světě. Ve společnosti přetrvává lhostejnost ke krajině, k okolí, učitelé nejsou duchovními vůdci, ale materialisty, a zodpovědné chování jednotlivce je zbytkem společnosti bagatelizováno až zesměšňováno.

Poslední dvě otázky mapovaly zájem rodičů o zábavně-vzdělávací akci pro jejich děti, na které by s dětmi besedovali zemědělci z okresu Chomutov a povídali si s nimi o své práci, o krajině a přírodě. Z nabízené škály rozhodně ano / spíše ano / spíše ne / rozhodně ne, zvolili všichni rodiče bez rozdílu první možnost, tj. rozhodně by uvítali, pokud by se taková akce konala ve školce či škole, kterou jejich děti navštěvují (rodiče dětí do tří let hodnotili hypotetickou situaci, kdy by jejich děti již školou povinné byly). Lepší by však bylo, podotkla matka dvouleté dcery, kdyby děti jely za zemědělcem na statek, místo aby jel zemědělec do

školky či školy.

Všichni rodiče rovněž vyjádřili kladnou odpověď na dotaz, zda by měli oni sami zájem si besedu poslechnout za předpokladu, že by akce byla přístupná i rodičům a že by měli čas a možnost se jí zúčastnit. Šest rodičů by se akce za takových podmínek zúčastnilo určitě, dvě matky sdělily, že by ji možná navštívily, což odůvodnily tím, že se v problematice orientují a účast by tak nepovažovaly za nutnou. V doplňujících komentářích sdělovali rodiče, že je vhodné, aby dítě vidělo zájem rodiče a pochopilo tak důležitost akce. „*Já to znám z širší rodiny, ale mí vrstevníci leckdy netuší, kolik to dá práce, co to obnáší, být zemědělcem*“, řekl otec dvou školou povinných synů.

Názory zemědělců

Jak mohou zemědělci zvyšovat povědomí veřejnosti o svém vlivu na vzhled a stav krajiny – tak zněla první otázka, určená výhradně pro zemědělce. Odpovědi dotázaných byly utříděny do tří skupin, které uvádí tabulka č. 14. Seřazena je sestupně podle toho, jaký akcent na danou odpověď zemědělci kladli.

Tab. č. 14 Formy osvětového působení zemědělců na formování vztahu ke krajině

1. Agroturistika
Uspořádat Dny otevřených vrat; pro základní a střední školy; exkurze, pozvat lidi přímo na svůj statek; uspořádat vzdělávací akci
2. Reklama a propagace
Umístit poutač k silnici; mít webové stránky a na nich se prezentovat; umíšťovat na web aktuální informace a fotografie; zveřejnit článek v místním tisku; dohodnout se s obecní samosprávou na nějaké spolupráci
3. Odpovědné hospodaření a kvalitní produkty
Udržovat pole upravená – jak pole vypadají, tak lidé soudí; zabraňovat zaplevelení; neobtěžovat nikoho nadměrným zápachem, jedy, nepořádkem; zaujmout kvalitními produkty

Zemědělci však své nápady na osvětovou a propagační činnost doplňovali také postřehy, proč se ten či onen nápad nemusí dařit:

- *„Exkurze na statek jsou dobré, ale chce to mít komplexní hospodářství, tzn. především zvířata a pokud možno i vyrábět nějaký produkt, provozuje-li zemědělec pouze rostlinnou výrobu, nemá tolik co ukázat.“*
- *„I dny otevřených dveří nejsou jen tak, je třeba zvážit, kam veřejnost smí, abych dostal také pravidlům hygieny, aby zvířata nebyla ve stresu a neublížila apod.“*
- *„Pozvu-li si na statek veřejnost, musí to na něm nějak vypadat, tato forma prezentace není pro každého.“*
- *„Na reklamu zemědělci často nezbyývají peníze, maximálně tak vytvoření webové prezentace.“*
- *„Internetové stránky mám, ale kdo tam kouká? Den otevřených dveří je u nás de facto stále, stačí zavolat, ale kolik je zemědělců, kteří to takto dělají a mohou dělat?“*

Napřít úsilí nadstandardně osvětovým směrem vyžaduje patřičnou motivaci. Co může být takovým motivem pro zemědělce?

Dotázaní soudili, že především možnost získat nové zákazníky tím, že na sebe upozorním, rozšířím povědomí ať už o své existenci nebo rovnou o svých produktech. To, zda se dostaví efekt z produkce, závisí na typu komodity, kterou zemědělec produkuje. *„Když prodává to, co si běžně občan nepořizuje, například obilí nebo zástavkový skot, těžko u něj nakoupí návštěvník či účastník exkurze. Ale i tak je dobré, že se o zemědělci bude vědět.“* Zvýšený zájem o produkty by v konečném důsledku mohl pomoci ekonomice lokality například vytvořením nového pracovního místa na statku.

Motivací je i touha pochlubit se *„každý rád předvede, co dělá správně, co se mu daří, jakým stylem razí svou práci a proč“*. Dobrý příklad může pomoci zvednout povědomí o zemědělci, aby více stoupli na žebříčku popularity. Zásadním motivem může být jednoduše zájem veřejnosti.

Na druhé straně existují aspekty, které zemědělcům brání v tom, aby se nadstandardnímu vystupování vůči veřejnosti věnovali nad rámec svých základních povinností. Jaké to jsou?

Spektrum odpovědí bylo široké. Sahalo od nezájmu vlastního „*pokud nejsem zemědělec na plný úvazek, nemám vztah k té krajině, jsem jen obchodní společnost a mým zájmem je jen zisk*“, přes nezájem veřejnosti „*kdyby se lidé lépe starali o své zdraví, chtěli žít v lepší krajině a jíst lepší potraviny, bylo by to jiné, ale většina se na svém životě aktivně nepodílí, raději si zajde k doktorovi pro léky, než aby začala žít lépe*“. Opačnou stránkou nezájmu lidí je závist „*je třeba být opatrný, lidé vidí, co zemědělec dělá, jak se mu daří, všimnou si i toho, kolik mám aut, ale neuvědomují si, kolik je za tím práce, že auta jsou na leasing, který musím splácet, a musím si na ně tudíž vydělat, že jsem stále u zvířat, paradoxně pak si řeknou, 'přece ho nenechám vydělat, když se má tak dobře'*“. Situaci nepomáhá ani nedostatek financí, vliv médií a chybějící politická podpora.

Rodiče se v rámci výzkumného rozhovoru vyjadřovali k tomu, zda by uvítali zábavně-vzdělávací akci pro děti, na které by vystoupili s povídáním zemědělci z okresu. Byli by zemědělci samotní ochotni do školek či škol přijet a o své práci povyprávět? A pokud ano, za jakých podmínek?

Ani jeden dotázaný svou účast na potenciální besedě s dětmi neodmítl. Třikrát zazněla odpověď „rozhodně ano“, pětkrát „spíše ano“. Váhavou odpověď zdůvodnili buď tím, že by rozhodly časové nároky takové akce a její načasování v průběhu roku „*aby nepadala například do termínu setí*“, nebo přemýšlení nad tím, zda by zvládli vlastní prezentaci „*určitě bych nešel sám, vzal bych s sebou kolegu; předem bych se dobře připravil, aby se mi nestalo, že nebudu mít o čem mluvit*“. Pokud by se nejednalo o pravidelné setkávání, ale o občasnou akci, nekladli by si zemědělci žádné finanční podmínky. Rozhodně by přivítali, pokud by děti měly dopředu připravené otázky a aby se na besedu připravili také jejich učitelé.

6 Diskuse

Názor na to, zda je krajina národním bohatstvím, vyjádřili v reprezentativním kvantitativním průzkumu občané celé České republiky (Jozífková, 2010). Na otázku odpovědělo kladně 79,1 % obyvatel ČR starších 18 let. Při pohledu na srovnání dat podle jednotlivých krajů bylo evidentní, že se výsledek vůči republikovému průměru vymyká ve dvou krajích – v Karlovarském a Ústeckém, přičemž Ústecký kraj zaujal smutné prvenství. Tři občané z deseti se v něm domnívají, že krajina národním bohatstvím není. Rozdíl jak oproti krajům, které v hodnocení dopadly nejlépe, tak proti celorepublikovému průměru byl natolik patrný, že vedl k rozhodnutí prozkoumat názory, chování a postoje obyvatel Ústeckého kraje podrobněji.

K průběhu dotazování

Pro získání potřebných dat byl zvolen kvalitativní průzkum a v jeho rámci individuální hloubkové rozhovory. Collier a Scott (2010) soudí, že by se metod kvalitativních průzkumů v oblasti zjišťování názorů na otázky, související se životním prostředím, mělo častěji využívat také v „mírových“ situacích. Podle nich zatím převažuje jejich využití v případech, kdy je zapotřebí zjistit názor cílové skupiny dotčené problémovou či konfliktní situací. Realizované šetření jejich názoru dává za pravdu. Zvolený způsob získávání dat se ukázal jako vhodný nástroj pro provedení sběru dat. Ochota respondentů se projevila již v průběhu rekrutace, kdy ze strany oslovených osob prakticky nedocházelo k odmítnutí poskytnout své názory. Pokud se přece jen dotázaný člověk nakonec rozhovoru zúčastnit odmítl, bylo tomu z důvodů časových, kdy se vzhledem k vytíženosti potenciálního respondenta nepodařilo v termínu, vymezeném pro sběr dat, dohodnout schůzku. Je třeba poznamenat, že odmítnutí se vyskytlo pouze na straně rodičů, především zaměstnaných matek. Všichni oslovení zemědělci s poskytnutím názorů souhlasili a svůj souhlas si nikdo z nich nerozmyslel.

Rozhovory se zástupci obou cílových skupin probíhaly v přátelské atmosféře. Někteří dotazovaní – zejména zemědělci – v úvodu zapochybovali, zda „budou něco platní“ a zda budou umět odpovídat na otázky (které předem pochopitelně neznali). Po skončení rozhovoru pak respondenti, někdy s nemalým překvapením, konstatovali, že přece jen měli k danému tématu co říct, protože se opravdu týkalo krajiny, která je obklopuje, a nikoli abstraktních, teoretických představ a úvah. To koresponduje jak s výzkumnými poznatky Conradové (2011), tak s názory Trnky (2007). Již v průběhu rozhovorů nebyly ojedinělé poznámky typu

„tak o tom jsem nikdy nepřemýšlel(a); na tohle se lidé nikdo neptá; není to téma, o kterém bych se bavil večer s manželkou“ apod.

Se zájmem rovněž studovali předkládané pomocné lístky, na kterých byly uvedeny mj. i výsledky z celorepublikového kvantitativního šetření. Především v otázce odpovědnosti za krajinu je zajímavé a uvažovali nad tím, proč a jak odpovídali lidé v Ústeckém kraji. Lístky přispěly k udržení pozornosti a hladkému průběhu rozhovoru, neboť respondenti měli důležitá data, ke kterým se měli vyjadřovat, před sebou, a nebylo nutné je několikrát předčítat.

Ústecký kraj versus ČR

Jak již bylo uvedeno na předchozí straně, v Ústeckém kraji považuje krajinu za národní bohatství sedm lidí z deseti. Odpovědi, získané v lokalitě Ústeckého kraje, vykazovaly v zásadě stejnou sociodemografickou podmíněnost jako celorepublikové údaje. To znamená, že ženy se vyjadřovaly častěji kladně než muži a platilo: čím starší člověk, tím spíše spatřuje v krajině národní bohatství. Vzdělání rovněž determinovalo, neboť osoby s vyšším vzděláním viditelně častěji poskytovaly kladnou odpověď. Fungovala také vzájemná podmíněnost: občané, kteří vnímají roli zemědělce jako důležitou, považovali krajinu za národní bohatství mnohem častěji než ti, kteří soudí, že zemědělci nejsou v tomto ohledu důležití.

Mezi důvody, kterými občané vysvětlovali, proč je podle nich krajina národním bohatstvím, se na rozdíl od celorepublikových dat v ústeckém kraji neobjevil žádný názor, který by argumentoval zachovalostí krajiny. Na druhé straně mezi odpověďmi, proč krajina národním bohatstvím není, v kraji častěji zaznívalo přesvědčení, že žádnou hodnotu neskýtá, a že nepatří národu, je rozkradená⁴.

Co se týče odpovědnosti za vzhled krajiny, pořadí na prvních dvou místech pomyslného žebříčku se v Ústeckém kraji shodovalo se zjištěním celé ČR. To, že je za vzhled krajiny zodpovědný hlavně zemědělec, však v ČR zaznívalo dvakrát častěji než na úrovni kraje.

Krajina jako bohatství z pohledu rodičů a zemědělců

První rozhovorový blok se věnoval pozitivům a negativům krajiny (jak Ústeckého kraje, tak konkrétně zájmového území, tj. okresu Chomutov). Již na úvodní otázku, totiž zda dotázaný považuje krajinu za národní bohatství, odpověděli všichni dotázaní jednoznačným

⁴ Vzhledem k velikosti výběrového souboru v Ústeckém kraji není možno provádět detailnější analýzy zjištěných dat, tzn. argumentovat procentním vyjádřením.

„ano“. V úvahách nad pomocným lístkem s výsledky za jednotlivé kraje ČR měli také jasno – příčinu spatřovali v historicky dané absenci vztahu ke krajině a v míře průmyslové zátěže, které je krajina Ústecka vystavena. Oba tyto aspekty navíc nepůsobí izolovaně, ale společně dotváří objektivní realitu v podobě krajiny, se kterou se člověk denně setkává, ve které prožívá a realizuje v ní své činnosti, jak ji popisuje Trnka (2007).

Respondenti nehledali chyby jen v minulosti nebo ve vlivech, které běžný občan nemůže zásadně ovlivnit, ale kriticky se vyjadřovali i ke konzumnímu životu, všeobecnému nezájmu a ignoraci toho, jak vypadá krajina okolo nás a co se s ní děje. Ve svých úvahách pak v podstatě dospěli k tomu, co uvádí Fanta (2001). Narušené vnímání krajiny jejími obyvateli se podle něj projevuje mimo jiné absencí obecného povědomí o tom, že krajina má hodnotu, že je to kulturní statek, významná součást prostředí obyvatel této země, základ jejich společně sdíleného kulturního dědictví a jeden z pilířů jejich národní identity.

Pokud jde o odpovědi ohledně pozitiv a negativ krajiny na Ústecku, je především nutné poznamenat, že kladné odpovědi převažovaly nad zápornými, což není v dnešní, pesimismem poznamenané době, obvyklé. Zejména rodiče jmenovali konkrétní lokality a z jejich odpovědí bylo evidentní, že nejde jen o názvy zajímavých míst, která by znali z turistických průvodců, ale opravdu o místa, kam sami chodí či jezdí, dodávali, co je v daném místě pěkného, proč právě tam to mají rádi. Zemědělci sice odpovídali o něco obecněji, ale nestalo se, že by nebyli schopni okamžitě odpovědět. Obecnější definice krásy krajiny ostatně nemusí nikterak zaostávat za uvedením konkrétního místa, i odpověď „*stačí mi les a louka, kde je ticho a klid, a taková místa se i tady dají najít*“ svědčila o tom, že dotázaná ví, o čem mluví.

Není nijak zvláštní, že ani s uvedením negativ neměli respondenti problém. Těžba a energetický průmysl v odpovědích dominovaly. I zde však odpovědi prostupoval optimismus, byť mnohem mírnější a opatrnější než v předchozí otázce. Pod heslem „může být líp, ale hlavně, že není hůř“, dotazovaní uváděli, že bez průmyslu nelze být a tam, kde je nerostné bohatství, se také těží; že okres Chomutov na tom s krajinnou zátěží ještě není tak špatně, porovná-li jej s mnohem zatíženějším Mosteckem, s Litvínovem či Ústím nad Labem.

Polemikou nad pomocným lístkem, na kterém byl znázorněn fiktivní dialog tří osob, bavících se o krajině na Chomutovsku, přičemž ony osoby reprezentovaly skeptický, neutrální a pozitivní pohled, dali respondenti obou skupin najevo: žijí zde, jsem si vědom(a), že se nejedná o nejpoetičtější a nejzachovalejší kraj naší republiky, ale jen kvůli tomuto faktu se odstěhovat nehodlám, i zde lze najít krajinu, která stojí za to, má-li člověk chuť a zájem.

Rozdíl mezi rodiči a zemědělci zde byl patrný. Rodiče uvažovali s ohledem na své

potomky, na rodinu, která již na Chomutovsku žije určitými vazbami. Zemědělci, kteří ve srovnání s rodiči nebyli tak jednotní v příklonu k názoru pozitivně smýšlející osoby z fiktivního rozhovoru, se nejprve promítli do svého hospodářství (a dva z nich přímo sdělili, že půda je to hlavní, kvůli čemu v tomto regionu zůstávají), a až poté uvažovali o krajině jako o prostředí jejich soukromého života.

Na tomto místě je třeba zmínit naději respondentů, kterou vyjadřovali ohledně rekultivací území, zasažených těžbou. Názory na zákonnou povinnost důlních společností průběžně odstraňovat následky těžební činnosti, obnovovat krajinu a vracet jí její původní funkce, se sice liší – někomu se způsob ozeleňování líbí, někomu již méně – přesto shodně věří v obnovu krajiny a možné rekreační využití, které by mohlo přispět ke změně image regionu. Jejich úvahy ohledně budoucího vývoje severočeské pánve, která je považována za jeden z nejméně zničených krajinných celků světa, tak nabírají podobný směr jako úvahy Cílkovy (2005) – za padesát let se může stát důležitou turistickou oblastí, kombinující horskou lesní krajinu Krušných hor s rozsáhlými vodními plochami bývalých těžebních jam. Správná rekultivace krajiny pak na místě jedné zničené vytvoří jinou, s jinými hodnotami.

Krajina jako odpovědnost z pohledu rodičů a zemědělců

V roce 2010 vyplynulo ze zjištění kvantitativního průzkumu, že téměř polovina veřejnosti ČR starší 18 let přisuzuje odpovědnost za vzhled a stav krajiny člověku – každému z nás, jednotlivci, potažmo společnosti (Jozífková, 2010). S odstupem dvou let dochází k posunu. Účastníci rozhovorů, shodně rodiče i zemědělci, se přiklánějí k názoru, že hlavní díl zodpovědnosti leží na státu a politických představitelích. Vliv jednotlivce kladou až na druhé místo. Důvody, které je k tomu vedou, budou rozebrány podrobněji níže. Lze se nicméně domýšlet, že hlavním důvodem je rozčarování nad politickou situací v naší zemi a chováním odpovědných činitelů – politiků a ostatních představitelů výkonné moci státu, ze kterého není patrná alespoň snaha, ne-li výsledky, dělat svou práci poctivě a nejlépe, jak je možné s ohledem na prospěch celku, nikoliv vlastní osoby.

Politici a stát, jednotlivec (každý z nás) a zemědělci byli činitelé, kterým se rozhovor dále věnoval. Fakt, že zahájení těžby muselo z podstaty být politickým rozhodnutím, a že stát ze svého postavení určuje, reguluje a vymezuje, co se s krajinou děje a dít bude, si respondenti dobře uvědomovali. O to více zklamání jsou z toho, že co se týče krajiny, neexistuje koncepce, vize, která by procházela napříč politickým spektrem a byla ražena bez ohledu na to, kdo je momentálně u moci. Další zklamání pak vyplývá z toho, že stát, ač má v mnoha případech v ruce účinná protiopatření nevhodným zásahům do krajiny, je nepoužije

a s „přivřením očí“ jsou schvalovány např. stavby v chráněném území, změny v územním plánu aj., slovy rodiče „*i nadále to bude záležitost peněz a lobby*“.

Odpověď na otázku, jak si respondenti představují zodpovědného politika na poli péče o krajinu, závisela na tom, o jakou cílovou skupinu se jednalo. Zemědělci razantně požadovali odbornost, rozhodnost, hájení zájmů české krajiny. Všimají si situace (především stavu zemědělství, ale i krajiny jako takové) v ostatních evropských zemích. Postesknutí, proč to u nás nemůže vypadat třeba jako ve Švýcarsku, šlo ruku v ruce s dovětkem, že by naši politici nejprve museli mít morálku a svědomí. Rodiče vnímali politika – především na komunální úrovni – jako partnera k diskusi, respektive ocenili by, pokud by politik za rovnocenné diskusní partnery považoval je.

To, že podle výsledků celorepublikového průzkumu jsme nejodpovědnější my sami, lidé, společnost (a že bylo prvenství přisouzeno každému z nás i občany Ústeckého kraje), dotázaní kvitovali. Souhlasně se vyjadřovali v tom smyslu, že člověk je tím, kdo stav krajiny nejen u nás, ale na celé planetě zásadně ovlivňuje, a to jak směrem pozitivním, tak negativním. Dotkli se tak otázky dvojakosti role občanů v záležitostech týkajících se životního prostředí, které se věnují Stephen a Rachel Kaplanovi. Rozlišují vliv člověka, tzn. antropogenní, skloňovaný ve všech pádech v souvislosti s globálními problémy, ve smyslu člověka jako původce špatného či zhoršujícího se stavu. Jako protiváhou lidé ovlivňují své okolní životní prostředí i pozitivně, bez ohledu na to, jedná-li se o drobné aktivity nebo záležitosti podstatnějšiho rozsahu – Kaplanovi označují takové jednání termínem „anthropogenerous“ (generous = štědrý, v protikladu s antropogenní – anthropogenic) (Kaplan, R. et Kaplan, S., 2008).

Při uvažování nad tím, jaký by měl být zodpovědný občan ve vztahu ke krajině, bylo u rodičů zajímavé sledovat myšlenkový posun, který od uvedení konkrétních činů, směřujících zpravidla na pole péče o domácnost a pořádek kolem vlastního domu, na vlastní zahradě, vedl k teoretickému přemýšlení nad tím, jaká je vlastně role člověka v krajině a na Zemi. Zemědělci, citliví na stav svých pozemků, vyzdvihovali vedle osobní angažovanosti ve věcech veřejných také pořádkumilovnost. Kritizovali například řidiče a spolujezdce, kteří bezostyšně vyhazují odpadky z oken aut za jízdy, aniž by si uvědomovali, že pozemky, na které vítr odpadky zanáší, někomu patří, že kromě estetické újmy může dojít také k poškození strojů, zdraví zvířat apod. Situace je, soudě dle stupně rozhořčení dotazovaných osob, kritická a je evidentní, že deklarovanou zodpovědnost, kterou si veřejnost sama přisoudila, je nutné brát s rezervou.

Zemědělci, které jako hlavní odpovědné činitele v péči o krajinu označil v rámci ČR každý sedmnáctý člověk, na Ústecku „nebo dovali“. Zásadní roli jim přisoudili jen tři lidé ze sta. Rodiče soudili, že je to jednoduše tím, že zemědělci v primárně průmyslové krajině nejsou tolik vidět. Zároveň však byli schopni uvést konkrétní příklady z okolí, kde podle nich zemědělci nepostupovali právě „prokrajinně“. Nabízí se proto otázka, jak velký má ona zmiňovaná neviditelnost jejich práce reálný základ.

Odpovědnou činnost zemědělce dokázaly obě cílové skupiny definovat velmi dobře, a ačkoliv je pro jednu z nich zemědělství obživou a pro druhou zprostředkovaně „pouhou“ profesí, odpovědi se doplňovaly a byly si blízké. Je pozitivní, že zástupci veřejnosti, reprezentovaní rodiči, považují za podstatné správné hospodaření, šetrné způsoby péče o rostliny i zvířata, respekt k přírodním podmínkám a vztah k půdě.

Výchova k odpovědnosti ke krajině z pohledu rodičů a zemědělců

Přejeme-li si vychovat generaci s odpovědným přístupem a láskou ke krajině, je nutné věnovat pozornost rodině a úloze, kterou v této oblasti sehrává. Rodina byla zástupci obou cílových skupin ohodnocena jako nejpodstatnější činitel, který přispívá k vytvoření zdravého vztahu k prostředí, jež člověka obklopuje. To, že ji jako prioritní označili rodiče, se dalo očekávat. Jednoznačný důraz ze strany zemědělců však zásadní roli rodinného prostředí ještě potvrdil.

Rodina může vhodně volenými aktivitami přispět k tomu, aby si děti vytvořily vztah k místu (a okolí), kde žijí. Především v prostředí, které postrádá základní atributy obyvatelnosti, přístupnosti a prostupnosti, schopnosti poskytnout dostatek kvalit a podnětů pro regeneraci fyzických a duševních sil, jako byla např. severočeská hnědouhelná pánev na konci osmdesátých let, nejde o snadný úkol, jak uvádí Říha (2002). Nevytvoří-li se však pozitivní vztahy obyvatel k prostředí, ve kterém žijí a pracují, nevytvoří se podle jeho názoru ani mezi lidmi navzájem.

Děti si nevybudují vztah ke krajině, pokud se v ní nebudou pohybovat s citlivým průvodcem, který jim půjde příkladem. Tím může být kromě rodiče například pedagog (byť takových podle dotázaných ubývá) nebo vedoucí mimoškolních aktivit. Důslednost, vlastní odpovědný přístup toho, kdo vychovává, a vzory v nejbližším okolí jsou dalšími klíči k úspěchu. Proti snaze rodičů stojí především média, a z nich na prvním místě televize. Ne, že by se v programu vysílání nedaly najít zajímavé pořady, ale stále ve velkém převažuje konzumní zábava. Dotázaní však s povděkem přijímají počiny především veřejnoprávní

televize, z nichž jmenovali i konkrétní pořady, které se věnují například rozhlednám, hradům a zámkům, putování za prameny našich řek, horám a krajině a české přírodě obecně (pořady Václava Cílka, Toulavá kamera, Minuta o přírodě aj.).

Agroturistika, reklama a odpovědné hospodaření jsou – seřazeny sestupně dle přisouzené důležitosti – tři formy, jakými mohou zemědělci osvětově působit na vztah člověka ke krajině a upozornit na úlohu, kterou v péči o ni sehrávají. Ačkoliv jsou si dotázaní zemědělství podnikatelé vědomi toho, že ne každý hospodář disponuje dostatečným spektrem činností, zázemím, ale také časem či personálním vybavením, které může nabídnout veřejnosti, je jim jasné, že vztah ke krajině se nedá vybudovat od stolu. A proto se jako nejdůležitější jeví přímá, osobní návštěva na statku, v družstvu či zemědělském podniku.

Není vyloučeno, že zemědělci kromě výše uvedených aktivit sehraji i roli v osvětě přímo zacílené na rekultivovanou krajinu. Jak uvádí Strategický plán města Kadaně, v souladu s plánem sanací a rekultivací, který vstup takových aktivit přímo předpokládá a ve spolupráci s těžební organizací, která pro takové postrekultivační využití území může vytvořit odpovídající podmínky, je možno zvažovat mimo jiné vznik ekofaremu a experimentálních forem podobných zařízení, která mohou být koncipována a provozována ve spolupráci s výzkumnými institucemi, školami atd. Možnosti v okrese Chomutov jsou v tomto směru otevřené a bude zajímavé sledovat a dle svých možností přispět k vývinu situace, která bude do budoucna příznivá k lidem i krajině.

Vyhodnocení stanovených hypotéz

První hypotéza, stanovená v rámci cíle práce, předpokládala, že život v oblasti s antropogenně silně narušenou krajinou se promítne do názorově skepse a neochoty uvažovat pozitivně o prostředí, které člověka obklopuje. Vyvrácena byla především na základě reakcí dotázaných na následující otázky: jaká pozitiva a negativa skýtá krajina Ústeckého kraje a jak vnímají krajinu Chomutovska jako krajinu vhodnou pro život.

Zejména na základě odpovědí na úvodní otázku bloku, věnovaného odpovědnosti za vzhled a stav krajiny (a následně v doplňujících otázkách, které téma rozváděly), bylo rozhodnuto o potvrzení druhé stanovené hypotézy. Přetrvávající nespokojenost s politickou situací v České republice vedla k nárůstu tendence přisuzovat odpovědnost za stav a vzhled krajiny nikoli jednotlivci, tj. každému z nás, ale politikům a státní moci.

7 Závěr

- Účastníci rozhovorů se vyjadřovali věcně, jejich zájem o problematiku byl nefalšovaný. Přestože nejsou zvyklí se o dané tématice běžně bavit, výsledky průzkumu dokázaly, že mají co říct. Na základě výzkumných zjištění bylo možné zamítnout hypotézu, předpokládající, že se život v oblasti s antropogenně silně narušenou krajinou se promítne do názorové skepse a neochoty uvažovat pozitivně o prostředí, které člověka obklopuje.
- Veřejnost je dlouhodobě nespokojena s politickou situací v České republice. Ve světle nekorektního a nekonzistentního jednání našich politických představitelů ztrácí lidé iluze, že vlastním poctivým chováním něco změní. Hypotéza, předpokládající, že tato nespokojenost povede k nárůstu tendence přisuzovat odpovědnost za stav a vzhled krajiny nikoli jednotlivci, potažmo společnosti, ale politikům a státní moci, se potvrdila.
- Odklon od osobní odpovědnosti zároveň představuje nutnost motivace veřejnosti. Nemá smysl si zájem veřejnosti příliš idealizovat vzhledem k tomu, že deklarované chování v oblastech, týkajících se životního prostředí, mívá daleko k chování reálnému. Podpora aktivit, které jí pomohou utvářet vztah ke krajině, ve které žije a pohybuje se, je nicméně nezbytná. Napomůže zamezit vytváření vakua nezájmu, neodpovědnosti a nedbalosti.
- Aktivity pro veřejnost nesmí sklouznout k přehnanému moralizování. Je vhodné využít např. stávající oblíbenosti farmářských trhů, které nabízejí lidem lokální produkci. Zemědělci jsou k šíření osvěty svolní, jsou ochotni nabídnout své znalosti v kontextu vlastního hospodaření. Za tuto časově i organizačně náročnou činnost by si zasloužili kompenzaci například formou marketingové podpory, reklamy, nabídky seminářů s příklady dobré praxe apod.
- Diplomová práce může najít využití jako zdroj cenných poznatků pro všechny, kdo se na nějaké úrovni zabývají interakcí člověka a krajiny, která jej obklopuje. Krajina je bohatstvím, dědictvím, svěřenou hodnotou, o kterou pečujeme. Zacházení s ní je třeba zakomponovat s odpovídajícím stupněm konkrétnosti do strategických i prováděcích dokumentů a plánů. Dokladem postoje lidí ke krajině bude vždy krajina sama.

8 Seznam literatury

Tradiční dokumenty

Cibulka, J., Bejček, V., Falešník, M., Kazda, J., Kurfürst, J., Macholdová, E., Náprstek, J., Novák, J., Ondráček, V., Řehoř, M., Sixta, J., Suchý, B., Svoboda, I., Štádler, P., Šťastný, K., Štýs, S., Švejda, J. 2003. Obnova krajiny na Bílinsku a Tušimicku. Severočeské doly, a.s. Chomutov. 237 s.

Blažková, M. 2002. Antropogenní geologické procesy v severních Čechách. In: Němec, J. (ed.). Krajina 2002 – od poznání k integraci. MŽP. Praha. s. 6-9. ISBN: 80-7212-255-8.

Bucharovič S., Wieser, S. 2001. Region severozápadních Čech pod údery času (historicko-ekologické úvahy o Krušných horách). In Krajina v ohrožení. Tvář naší země – krajina domova 2001. Studio JB. Lomnice nad Popelkou. s. 60-65. ISBN: 80-86512-07-X.

CENIA. 2006. Stav životního prostředí v jednotlivých krajích České republiky v roce 2005, Ústecký kraj. CENIA. Praha. 25 s.

Cílek, V. 2005. Krajiny vnitřní a vnější. Dokořán, Praha, 269 s. ISBN: 80-7363-042-7.

Cílek V., Ložek, V., Mudra, P., Kubíková, J., Špryňar, P., Čtverák, V., Schmelzová, R., Obermajer, J., Žák, V., Kubík, M., Gremlica, T., Daněček, V. 2011. Obraz krajiny. Pohled ze středních Čech. Dokořán. Praha. 310 s. ISBN: 978-80-7363-205-2.

Česko. Zákon č. 114 ze dne 19. února 1992 o ochraně přírody a krajiny. In: Sbírka zákonů České republiky. 1992. částka 28. s. 666-692. Dostupné také z <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1992/sb026-92.pdf>>.

Fanta, J. 2001. Česká krajina v evropských souvislostech. In Tvář naší země – krajina domova 2001. Studio JB. Lomnice nad Popelkou. s. 278-280. ISBN: 80-86512-01-0.

Feřtek, T. 2006. Proč je příroda krásná. Reflex. 2006 (21). 88-91.

Jozífková, L. 2010. Zemědělec jako krajnotvorný činitel. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze. Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů. Praha. 49 s.

Kabisch, S. 2004. Revitalisation chances for communities in post-mining landscapes. In: Xylander, W. (ed.). Post mining landscapes. Reclamation, ecology, nature conservation and socio-economy in practice. Peckiana. Görlitz. p. 87-99.

Lapka, M. 2008. Úvod do sociologie krajiny. Univerzita Karlova v Praze. Praha. 86 s. ISBN: 978-80-246-1595-0.

Lokoč, R., Lokočová, M. 2010. Vývoj krajiny v České republice. Lipka. Brno. 86 s. ISBN: 978-80-904807-3-5.

Lorber, J., Ondráček, Č., Pitelová, H., Táborský, I., Tejrovský, V., Voženílek, P. 1995. Příroda okresu Chomutov. Referát životního prostředí Okresního úřadu v Chomutově. Chomutov. 51 s.

Löw, J., Míchal, I. 2003. Krajinný ráz. Lesnická práce, s.r.o. Kostelec nad Černými lesy. 552 s. ISBN: 80-86386-27-9.

Míko, L., Hošek M. [eds.]. 2009. Příroda a krajina České republiky. Zpráva o stavu 2009. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Praha. 102 s. ISBN: 978-80-87051-70-2.

Pacáková-Hošťálková, B., Petruš, J., Riedel, D., Svoboda, A. M. 1999. Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Libri. Praha. 521 s. ISBN: 80-85983-55-9.

Říha, M. 2002. Tvorba krajiny jako socio-ekonomického prostředí společnosti. In Trvale udržitelný rozvoj české krajiny. Česká společnost krajinných inženýrů. Pardubice. s. 170-174.

Stella, M., Stíbral, K. 2009. Opravdu máme rádi savanu? Aneb Biopsychologická východiska vnímání krajiny. In Klvač, P. (ed.) Člověk, krajina, krajinný ráz. Masarykova univerzita, Brno. s. 8-21. ISBN: 978-80-210-5090-7.

Tourbier, J. T. 2004. Post-mining landscapes – through functional site programming. In: Xylander, W. (ed.). Post mining landscapes. Reclamation, ecology, nature conservation and socio-economy in practice. Peckiana. Görlitz. p. 119-128.

Trnka, P. 2007. Pohledy na krajinu a její proměny. In Ochrana přírody a krajiny ve Zlínském kraji – sborník přednášek. ZO ČSOP Veronica. Brno. s. 60-68. ISBN: 978-80-904109-1-6.

Vačkář, D. 2002. Evropská krajina z ekologické perspektivy. In: Němec, J. (ed.). Krajina 2002 – od poznání k integraci. MŽP. Praha. s. 96–100. ISBN: 80-7212-255-8.

Vráblík, P., Vráblíková, J. 2002. Zkušenosti z obnovy krajiny po těžbě uhlí. In: Němec, J. (ed.). Krajina 2002 – od poznání k integraci. MŽP. Praha. s. 101-104. ISBN: 80-7212-255-8.

Zajoncová, D. 2009. Krajinný ráz a ochrana domoviny. In Klvač, P. (ed.) Člověk, krajina, krajinný ráz. Masarykova univerzita. Brno. s. 29-34. ISBN: 978-80-210-5090-7.

Internetové zdroje

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR – webový portál [online]. 2012 [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.ochranaprirody.cz/>>.

Anonymus. Listen to the voice of villages – prezentace [online]. 2009 [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.listentothethevoiceofvillages.org/Public/file/Prezentace%20naslouchejte%20hlas%C5%AFm%20vesnice.pdf>>.

Backhaus, N. Landscapes, spatial totalities or special regions? Procedia Social and Behavioral Sciences [online]. 2011. 14. [cit. 20. 2. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/S1877042811002060>>.

Collier, M. J., Scott, M. Focus group discourses in a mined landscape. Land Use Policy [online]. 2010. 27 (2). [cit. 1. 3. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/S0264837709000507>>.

Conrad, E., Christie, M., Fazey, I. Understanding public perceptions of landscape: A case study from Gozo, Malta. *Applied Geography* [online]. 2011. 31 (1). [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/S0143622810000354>>.

Český statistický úřad – webový portál [online]. 2012a [cit. 20. 2. 2012]. Dostupné z <http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/okres_chomutov>.

Český statistický úřad – webový portál [online]. 2012b [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z <http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/vybrane_demograficke_udaje_za_1_ctvrtleti_2011/>.

Český statistický úřad – webový portál [online]. 2012c [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z <http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/vekove_slozeni_obyvatelestva_usteckeho_kraje_a_jeho_okresu_k_31_12_2010/>.

Český statistický úřad – webový portál [online]. 2012d [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajkapitola/421011-11-r_2011-02/>.

Český statistický úřad – webový portál [online]. 2012e [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z <[http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/vekova_struktura_31_12_2009_muzi_zeny_obe_pohlavi_jednolete_a_petilete/\\$File/vek2009.pdf/](http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/vekova_struktura_31_12_2009_muzi_zeny_obe_pohlavi_jednolete_a_petilete/$File/vek2009.pdf/)>.

The European Landscape Convention [online]. Council of Europe, 2000 [cit. 20. 2. 2012]. Dostupné z <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/176.htm>>.

Kaplan, R., Kaplan, S. Anthropogenic / anthropogenerous: Creating environments that help people create better environments. *Landscape and Urban Planning* [online]. 2008. 100 (4). [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/S0169204611000533>>.

Kukal, Z. Horninové prostředí a krajina. In: Kender, J., Pošmourný, K., Kukal, Z. (eds.). Krajina v geologii – geologie v krajině. Soubor statí, jak geologické procesy ovlivňují tvář krajiny [online]. MŽP. 2005. s. 347-349. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z <[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/\\$file/Krajiny%C4%8CR.pdf](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/$file/Krajiny%C4%8CR.pdf)>.

Kender, J. Úloha krajinotvorných programů v péči o krajinu. Od revitalizací a renaturalizací k vyšší ekologické kvalitě. In: Kender, J., Pošmourný, K., Kukal, Z. (eds.). Krajina v geologii – geologie v krajině. Soubor statí, jak geologické procesy ovlivňují tvář krajiny [online]. MŽP. 2005. s. 146-150. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z <[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/\\$file/Krajiny%C4%8CR.pdf](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/$file/Krajiny%C4%8CR.pdf)>.

Popela, L. V ČR bylo do konce roku 2010 vytěženo přes pět miliard tun hnědého uhlí. [online]. 2012 [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z <<http://www.mediafax.cz/ekonomika/4002074-V-CR-bylo-do-konce-roku-2010-vytezeno-pres-pet-miliard-tun-hnedeho-uhli>>.

Rogge, E., Nevens, F., Gulinck, H. Perception of rural landscapes in Flanders: Looking beyond aesthetics. Landscape and Urban Planning [online]. 2007. 82. [cit. 13. 3. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/0169204607000564>>.

Scott, A. Beyond the conventional: Meeting the challenges of landscape governance within the European Landscape Convention. Journal of Environmental Management [online]. 2011. 92 (10). [cit. 13. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com.infozdroje.czu.cz/science/article/pii/S0301479711002143>>.

Severočeské doly, a.s. – webový portál [online]. 2012 [cit. 11. 2. 2012]. Dostupné z <<http://www.sdas.cz/>>.

Sklenička P. Význam sledování změn krajinné heterogenity při obnově krajiny narušené povrchovou těžbou. In: Kender, J., Pošmourný, K., Kukal, Z. (eds.). Krajina v geologii – geologie v krajině. Soubor statí, jak geologické procesy ovlivňují tvář krajiny [online]. MŽP. 2005. s. 369-377. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z <[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/\\$file/Krajiny%C4%8CR.pdf](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/016457A3543EBA23C12570DE00258F3B/$file/Krajiny%C4%8CR.pdf)>.

Soini, K., Vaarala, H., Pouta, E. Resident's sense of place and landscape perceptions at the rural-urban interface. *Landscape and Urban Planning* [online]. 2012. 104 (1). [cit. 13. 1. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com/infodroje.czu.cz/science/article/pii/S0169204611002908>>.

Státní program ochrany přírody a krajiny ČR [online]. MŽP, 1998 [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z <[http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/033C9CCEC41201E8C1256FC000434DAB/\\$file/z8statniprogram.html](http://www.mzp.cz/osv/edice.nsf/033C9CCEC41201E8C1256FC000434DAB/$file/z8statniprogram.html)>.

Stewart, W. P., Liebert, D., Larkin, K. W. Community identities as visions for landscape chase. *Landscape and Urban Planning* [online]. 2004. 69 (2-3). [cit. 15. 3. 2012]. Dostupné z <<http://www.sciencedirect.com/infodroje.czu.cz/science/article/pii/S0169204603002044>>.

Strategický plán Kadaně [online]. Město Kadaň, 2004 [cit. 26. 2. 2012]. Dostupné z <<http://www.mesto-kadan.cz/dokumenty/spk2004.pdf>>.

Vráblíková, J. Vliv důlní a energetické činnosti na využití půd v podkrušnohorské pánevní oblasti [online]. 1995 [cit. 18. 2. 2012]. Dostupné z <<http://stary.biom.cz/sborniky/sb95vana/vrablikova.html>>.

Vráblíková, J., Šoch, M., Vráblík, P. Zpráva o řešení A418 [online]. 2009 [cit. 20. 2. 2012]. Dostupné z <<http://fzp.ujep.cz/projekty/WD-44-07-1/dokumenty/aktivity/A418.pdf>>.

9 Seznam tabulek, obrázků a příloh

Tabulky

Tab. č. 1	Složení obyvatelstva Ústeckého kraje a okresu Chomutov podle věkových skupin a pohlaví k 31. 12. 2009	str. 16
Tab. č. 2	Přehled zvláště chráněných území v okrese Chomutov	str. 20
Tab. č. 3	Krajina jako národní bohatství – Ústecký kraj podle základních sociodemografických charakteristik	str. 32
Tab. č. 4	Krajina jako národní bohatství – Ústecký kraj podle doplňkové charakteristiky	str. 32
Tab. č. 5	Proč je krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj	str. 33
Tab. č. 6	Proč není krajina národním bohatstvím – Ústecký kraj	str. 34
Tab. č. 7	Odpovědnost za vzhled krajiny – Ústecký kraj	str. 35
Tab. č. 8	Sociodemografické charakteristiky cílové skupiny I. – Rodiče dětí do 15 let	str. 37
Tab. č. 9	Sociodemografické charakteristiky cílové skupiny II. – Soukromě hospodařící-zemědělci	str. 38
Tab. č. 10	Přehled spontánně jmenovaných pozitiv krajiny na Ústecku, uvedených více než jednou	str. 40
Tab. č. 11	Ztotožnění respondentů s výroky účastníků fiktivního rozhovoru	str. 42
Tab. č. 12	Vliv činitelů při výchově k odpovědnosti vůči krajině (řazeno sestupně, zvlášť za každou cílovou skupinu)	str. 49
Tab. č. 13	Patero rodiče – vychovatele k odpovědnosti a lásce ke krajině	str. 50
Tab. č. 14	Formy osvětového působení zemědělců na formování vztahu ke krajině	str. 52

Obrázky

Obr. č. 1	Měděnec v Krušných horách, okres Chomutov	str. 9
Obr. č. 2	Poloha okresu Chomutov v rámci Ústeckého kraje a České republiky	str. 13
Obr. č. 3	Krušné hory – Vejprty	str. 15
Obr. č. 4	Zámek Jezeří v Ústeckém kraji	str. 18
Obr. č. 5	Elektrárna Prunéřov v okrese Chomutov	str. 19
Obr. č. 6	Krušné hory – Klínovec	str. 21
Obr. č. 7	Příklad hydrické rekultivace	str. 25

Přílohy

Příloha č. 1	Parametry kvantitativního průzkumu
Příloha č. 2	Parametry kvalitativního průzkumu
Příloha č. 3	Dotazník
Příloha č. 4	Lístek A pro respondenta
Příloha č. 5	Lístek B pro respondenta
Příloha č. 6	Lístek C pro respondenta
Příloha č. 7	Lístek D pro respondenta
Příloha č. 8	Ortofoto snímek okresu Chomutov

10 Přílohy

Příloha č. 1 Parametry kvantitativního průzkumu

Parametry průzkumu	
Charakter	reprezentativní
Typ	kvantitativní
Výběrová metoda	kvótní
Základní soubor	populace ČR starší 18 let
Výběrový soubor	1072 osob s parametry základního souboru
Sledované proměnné I.: základní sociodemografické charakteristiky	pohlaví věk vzdělání ekonomická aktivita velikost místa bydliště kraj
Sledované proměnné II.: doplňkové charakteristiky relevantní pro doplnění základní analýzy dat	krajina jako národní bohatství vliv zemědělství na vzhled krajiny role zemědělce při péči o krajinu
Sběr dat	standardizované rozhovory tazatelů, proškolených spolupracovníků Dema, a. s., podle dotazníku s náhodně oslovenými občany, kteří splňovali kvótní požadavky pro reprezentativnost výzkumu
Lokalita	ČR, všechny kraje a velikostní místa bydliště
Termín sběru dat	12. 1. 2010 – 25. 1. 2010

Příloha č. 2 Parametry kvalitativního průzkumu

Parametry průzkumu	
Charakter	segmentační
Typ	kvalitativní
Výběrová metoda	rekrutace za stanovených podmínek pro vyhledávání respondentů
Základní soubor	I. rodiče dětí do 15 let, trvale žijící v okrese Chomutov II. soukromě hospodařící zemědělci, podnikající v okrese Chomutov
Výběrový soubor	počet skupin: 2 I. 8 osob s parametry základního souboru II. 8 osob s parametry základního souboru
Základní sociodemografické charakteristiky skupiny I.	pohlaví věk vzdělání délka života v okrese Chomutov velikost místa bydliště počet dětí a jejich věk
Základní sociodemografické charakteristiky skupiny II.	pohlaví věk vzdělání délka života v okrese Chomutov doba podnikání v zemědělství režim hospodaření převažující charakter zemědělské výroby výměra zeměd. půdy, určené k hospodaření
Sběr dat	individuální rozhovory, řízené podle předem připraveného scénáře, tzv. rozhovorové nitě
Lokalita	okres Chomutov
Termín sběru dat	leden 2012
Délka rozhovoru s jedním respondentem	45 min
Specifika	pomocné lístky (viz přílohy č. 4 – č. 7)

Příloha č. 3 Dotazník

DOTAZNÍK**Cílová skupina:****Blok 1. Krajina – Bohatství**

→ 1.1. Myslíte si, že krajinu je možné označit za národní bohatství?

 ano ne

Děkuji za váš názor. Stejně jako Vy smýšlí v Ústeckém kraji xx % lidí. (70 % : 30 %).
Respondentovi se sdělí adekvátní údaj dle jeho odpovědi.

→ 1.2. Podívejte se nyní na Lístek A, který jsem Vám podala. Jsou na něm uvedeny údaje z reprezentativního celorepublikového průzkumu, které ukazují, že v Ústeckém kraji je nejmenší podíl občanů, kteří jsou přesvědčeni o tom, že krajinu je možné označit jako národní bohatství. Proč si myslíte, že tomu tak je?

Na krajinu lze nahlížet z různých úhlů.

→ 1.3. Jaké konkrétní bohatství skýtá krajina Ústecka, co na ní lze označit za pěkné, proč?

→ 1.4. Jaké jsou její slabé stránky, v čem spočívá její devastace?

→ 1.5. Nyní Vám podám Lístek B. Představte si, že zaslechnete rozhovor tří osob, které se baví o krajině Chomutovska jako o prostředí vhodném pro život.

První říká: „Já bych se nejraději odstěhoval. Krajina v našem okrese je už nadobro zničená. Samé doly, lomy, výsyvky, špína, špatný vzduch.“

Druhý říká: „Také občas o stěhování zvažuji, hlavně tehdy, když zatoužím vidět opravdu pěknou krajinu. Žít se tu ale dá, a krásy krajiny si jezdím užívat do jiných koutů naší republiky.“

Třetí říká: „Já o stěhování z podobného důvodu neuvažuji. Doly nejsou zrovna tím nejkrásnějším, co krajina může nabídnout, to je fakt, těžaři ale mají přece povinnost provádět rekultivace. Vznikají tak třeba nové vodní plochy. I na Chomutovsku je přece pěkná krajina, stačí ji jen chtít vyhledat.“

Se kterým názorem se nejvíce ztotožňujete?

 s prvním se druhým se třetím

Pokud byste se rozhovoru účastnil/a, o co byste Vám nejbližší názor doplnil/a?

Blok 2. Krajina – Odpovědnost

→ 2.1. Kdo si myslíte, že je hlavně odpovědný za vzhled krajiny?

.....
.....

Děkuji za váš názor. Podívejte se nyní na to, jak smýšlí lidé v Ústeckém kraji. Stejný názor jako Vy má xx % lidí. *Předložen lístek C, procento doplněno dle odpovědi respondenta.*

Výrazně převyšuje názor, že odpovědnost za krajinu náleží politikům nebo každému z nás, než že náleží zemědělcům.

→ 2.2. Proč si myslíte, že veřejnost Ústecka přisuzuje zemědělcům tak malou míru odpovědnosti?

.....
.....

→ 2.3. Proč jsou naopak politici hodnoceni jako o tolik odpovědnější?

.....
.....

→ 2.4. Proč jsme podle veřejnosti nejodpovědnější my sami?

.....
.....

→ 2.5. Zkuste nyní charakterizovat, jak by mělo uvědomělé jednání zmíněných činitelů v péči o krajinu vypadat. Jaký by měl při péči o krajinu být, jak by se měl chovat a co by měl především dělat:

odpovědný politik:

.....
.....

odpovědný zemědělec:

.....
.....

odpovědný občan:

.....
.....

Blok 3. Krajina – Výchova / Aktivity

- 3.1. Odpovědným se člověk stane tehdy, je-li k odpovědnosti veden a vychováván. Sdělte mi prosím, s pomocí bodové škály uvedené na Lístku D, jakou roli ve výchově k odpovědnosti ke krajině hraje/hrají:

	<i>Počet přidělených bodů (0= zcela nedůležitý až 10 = maximálně důležitý)</i>
rodina	
mateřská škola	
základní škola	
mimoškolní zájmová zařízení pro děti	
televize	
internet	
noviny, časopisy	
veřejné knihovny	
střediska ekologické výchovy	
příkladní zemědělci	

SPECIFICKÉ OTÁZKY PRO CÍLOVOU SKUPINU RODIČŮ

Jedním z činitelů, uvedeným v předchozí otázce, jsou rodiče.

- 3.2./I. Jak mohou rodiče vychovávat své děti k lásce a odpovědnosti vůči krajině?

.....

- 3.3./I. Co, jaké okolnosti nahrávají tomu, aby se jim výchova v tomto ohledu dařila?

.....

- 3.4./I. Co jim naopak jejich snahu narušuje, limituje?

.....

- 3.5./I. Přivítal/a byste zábavně-vzdělávací akci pro děti, na které by s dětmi besedovali zemědělci z Vašeho okresu a povídali si s nimi o své práci a o jejím vlivu na krajinu?

rozhodně ano spíše ano spíše ne rozhodně ne

Pokud ano, měl/a byste zájem zúčastnit se takové akce spolu s Vašimi dětmi?

ano, určitě ano, možná ne

SPECIFICKÉ OTÁZKY PRO CÍLOVOU SKUPINU ZEMĚDĚLCŮ

Jedním z činitelů, uvedeným v předchozí otázce, jsou zemědělci.

→ 3.2./II. Jak mohou zvyšovat povědomí veřejnosti o svém vlivu na vzhled a stav krajiny?

→ 3.3./II. Co, jaké okolnosti by je mohly motivovat k tomu, aby napřeli své úsilí nadstandardně tímto směrem?

→ 3.4./II. Co jim naopak v takovém úsilí může bránit?

→ 3.5./II. Představte si, že byste byl požádán o účast na besedě s dětmi, na které byste si s nimi měl povídat o krajině a jak o ni zemědělci mohou pečovat. Byl byste ochoten se zúčastnit?

rozhodně ano spíše ano spíše ne rozhodně ne

Pokud ano: za jakých podmínek? / Pokud ne, proč?

Blok 4. Krajina – Identifikace

Věk:	☐ 18 – 24 let ☐ 25 – 34 let ☐ 35 – 44 let ☐ 45 – 54 let ☐ 55 – 64 let ☐ 65 a více let	Vzdělání:	☐ základní ☐ vyučen / další bez maturity ☐ s maturitou ☐ vysokoškolské
Pohlaví:	☐ muž ☐ žena	Délka života v okrese Chomutov: let

SPECIFICKÉ IDENTIFIKACE PRO CÍLOVOU SKUPINU RODIČŮ

Děti:	celkem:, konkrétně ve věku: let
-------	---

SPECIFICKÉ IDENTIFIKACE PRO CÍLOVOU SKUPINU ZEMĚDĚLCŮ

Doba podnikání v zemědělství: let
Režim hospodaření:	☐ ekologický ☐ přechodné období ☐ konvenční
Převažující charakter zemědělského podnikání:	☐ jen rostlinná výroba ☐ jen živočišná výroba ☐ obojí
Výměra zemědělské půdy ha

Rozhovor byl uskutečněn dne:

Délka rozhovoru: minut

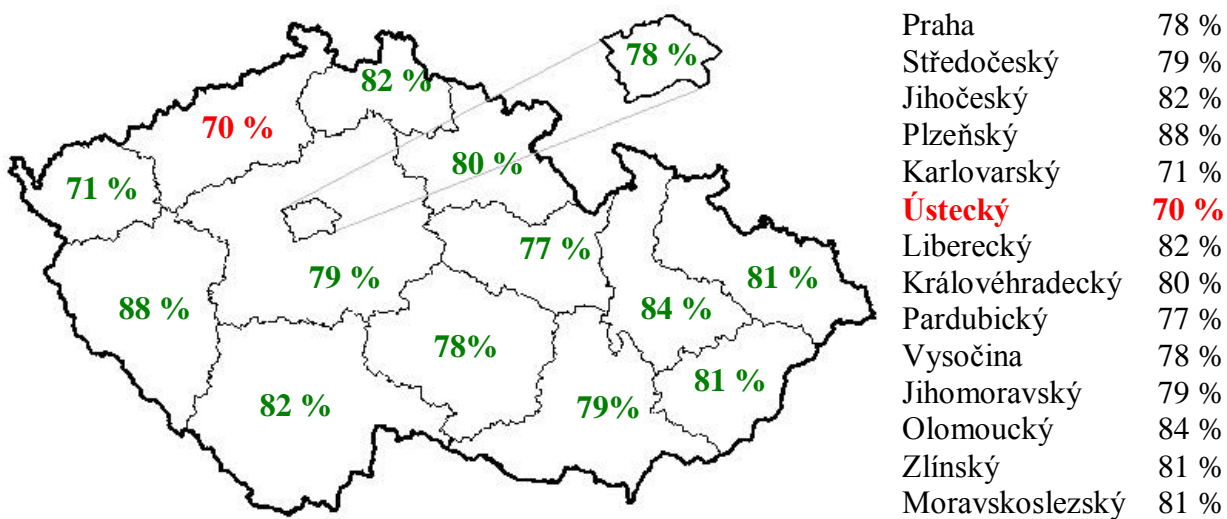
Podpis:

Příloha č. 4 Lístek A pro respondenta

Lístek A pro otázku I. 2.

Reprezentativní celorepublikový průzkum v rámci ČR ukázal, že v Ústeckém kraji je nejmenší podíl občanů, kteří jsou přesvědčeni o tom, že krajinu je možné označit jako národní bohatství.

Proč si myslíte, že tomu tak je?

Příloha č. 5 Lístek B pro respondenta

Lístek B pro otázku 1. 5.

Představte si, že zaslechnete rozhovor tří osob, které se baví o krajině Chomutovska jako o prostředí vhodném pro život.

Se kterým názorem se nejvíce ztotožňujete?

„Já bych se nejraději odstěhovala. Krajina v našem okrese je už nadobro zničená. Samé doly, lomy, výsypky, špína, špatný vzduch.“

„Také občas o stěhování zauvažuji, hlavně tehdy, když zatoužím vidět opravdu pěknou krajinu. Žít se tu dá, ale krásy krajiny si jezdím užívat do jiných koutů naší republiky.“

„Já o stěhování z podobného důvodu neuvažuji. Doly nejsou zrovna tím nejkrásnějším, co krajina může nabídnout, to je fakt, těžaři ale mají přece povinnost provádět rekultivace. Vznikají tak třeba nové vodní plochy. I na Chomutovsku je přece pěkná krajina, stačí ji jen chtít vyhledat.“

Osoba A

Osoba B

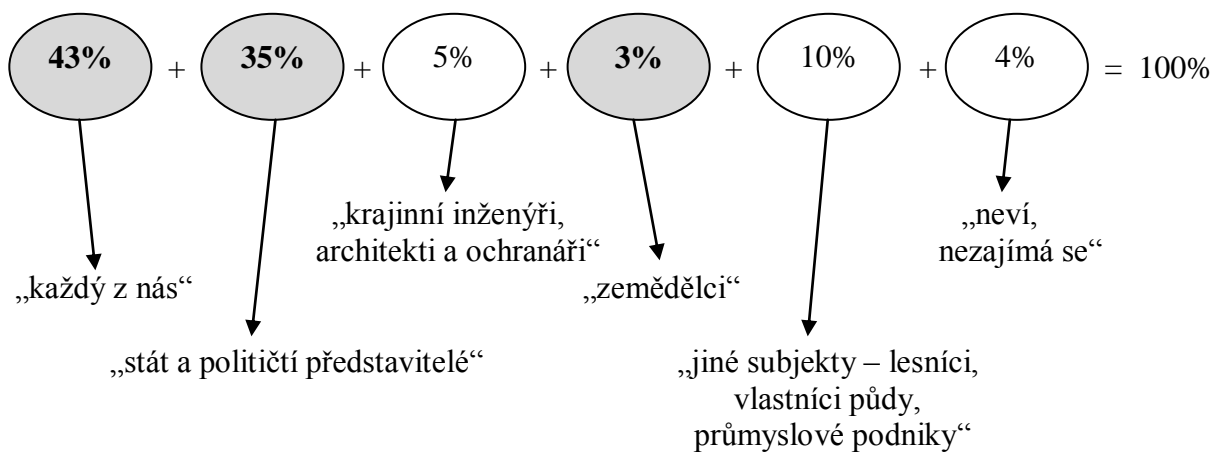

Osoba C

Příloha č. 6 Lístek C pro respondenta

Lístek C pro otázku 2.1.

Reprezentativní celorepublikový průzkum ukázal, že v Ústeckém kraji výrazně převyšuje názor, že odpovědnost za krajinu náleží politikům nebo každému z nás než zemědělcům.

Proč si myslíte, že tomu tak je?

Příloha č. 7 Lístek D pro respondenta

Lístek D pro otázku 3. 1.

Odpovědným se člověk stane tehdy, je-li k odpovědnosti veden a vychováván. Sdělte mi, prosím, s pomocí uvedené bodové škály, kdy **0 = zcela nedůležitý až 10 = maximálně důležitý**,

→ jakou roli ve výchově k odpovědnosti ke krajině hraje/hrají:

rodina	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
mateřská škola	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
základní škola	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
mimoškolní zájmová zařízení pro děti	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
televize	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
internet	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
noviny, časopisy	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
veřejné knihovny	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
střediska ekologické výchovy	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
příkladní zemědělci	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Příloha č. 8 Ortofoto snímek okresu Chomutov

